

LÄNSSTYRELSEN
HALLANDS LÄN

Skötselplan för Tjolöholms naturreservat

i Kungsbacka kommun

Titel: Skötselplan för Tjolöholms naturreservat i Kungsbacka kommun

Författare: Mattias Lindström och Sindy Gullberg

Diarienummer: 511-8192-21

Kartor: © Länsstyrelsen Halland © Lantmäteriet Geodatasamverkan © Naturvårdsverket

Förord

Skötselplanen riktar sig främst till reservatets förvaltare och är utformad så att syftet med reservatet ska kunna uppnås. Reservatet är indelat i skötselområden, och i varje skötselområde beskrivs hur området ser ut idag, vilka kvaliteter man vill ha, och vilka åtgärder som kan behövas. Skötselplanen har en hög ambitionsnivå, men då förvaltarens resurser styrs av politiska beslut är det inte säkert att alla åtgärder kan genomföras. Till hjälp för förvaltaren har därför en prioritering av åtgärderna gjorts.

I denna skötselplan hänvisas till namn på olika byggnader och platser. För att underlätta läsningen av skötselplanen har vi gjort en karta över naturreservatet med namnen utplacerade. Kartan finns längst bak i skötselplanen, kapitel 7.9.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. SYFTE MED NATURRESERVATET	3
2. BESKRIVNING AV OMRÅDET	5
2.1 Markslag, naturtyper och arter.....	5
2.2 Historisk och nuvarande markanvändning samt naturförhållanden	8
2.3 Beskrivning av bevarandevärden	10
2.4 Referenser	19
3. SKÖTSEL AV OMRÅDET	20
3.1. Generella riktlinjer.....	20
3.2 Skötselområden.....	32
4. FRILUFTSLIV OCH TURISM.....	59
5. TILLSYN, DOKUMENTATION OCH UPPFÖLJNING	61
6. SAMMANFATTNING OCH PRIORITERING AV PLANERADE SKÖTSELÅTGÄRDER	61
7. KARTOR	66

Skötselplan för naturreservatet Tjolöholm i Kungsbacka kommun

---

1. SYFTE MED NATURRESERVATET

Det övergripande syftet med reservatet är att bevara den biologiska mångfald som är knuten till områdets äldre, artrika ädellövskogar, hållmarker, trädklädda hagmarker, blommande brynmiljöer och betade havsstrandängar samt att återställa eller nyskapa livsmiljöer för skyddsvärda arter. Särskilt viktigt att värna är gamla, senvuxna eller hävdpräglade ädellövträd, död ved, naturlig hydrologi samt hotade och sällsynta arter.

Förekommande ekosystem och biologisk mångfald ska bevaras och utvecklas både genom att naturliga processer får fortgå, liksom genom aktiva återställnings- och skötselåtgärder. Inom ramen för det övergripande syftet är syftet också att skydda, vårda och tydliggöra kulturhistoriskt präglade miljöer med koppling till det äldre godslandskapet. Fokus är 1800-talets slut och framåt när nuvarande slott och tillhörande byggnader uppfördes.

Inom ramen för det övergripande syftet, ska även upplevelsevärden inklusive det rörliga friluftslivet främjas. Människor som besöker området ges möjlighet till information om natur- och kulturmiljöer samt möjlighet att uppleva och vandra/röra sig i det äldre godslandskapet och andra miljöer som präglats av tidigare generationers brukande av skog och mark.

Syftet skall nås genom att:

- land- och vattenmiljöerna skyddas mot exploatering och produktionsinriktat skogsbruk,
- skyddsvärda träd frihuggs vid behov,
- trädklädda hagmarker och delar av ädellövskogen betas,
- barrskog och triviallövskog öster om halvön omställs till kustnära ädellövskog, varav en del av skogen betas,
- viss åkermark ställs om till biologiskt värdefulla gräsmarker, ädellövdominerade hagmarker och blomrika ytor för pollinatörer (t.ex. ängsvallar, trädor och allmogeåkrar),
- skogarna förvaltas så att förekomsten av död ved och gamla lövträd ökar, men med hänsyn till värdefulla kulturmiljöer och parkliknande skogsområden,
- trädhävd i form av hamling och stubbskottsbruk återupptas,
- strandängarna hävdas och hålls trädfria för att gynna naturtypens karakteristiska och skyddsvärda arter,
- blommande bryn bevaras och sköts för att gynna pollinatörer,

- främmande arter bekämpas om de riskerar att skada de naturvärden som reservatet avser att bevara.
- informationsmaterial och anläggningar för friluftslivet anläggs och underhålls,
- områdets kulturmiljövärden skyddas, vårdas, gestaltas och synliggörs, samt att
- nya kunskaper om hotade och skyddsvärda arter och naturtyper samt kulturmiljöer, inom ramen för syften och föreskrifter, beaktas i skötseln av reservatet.

2. BESKRIVNING AV OMRÅDET

2.1 Markslag, naturtyper och arter

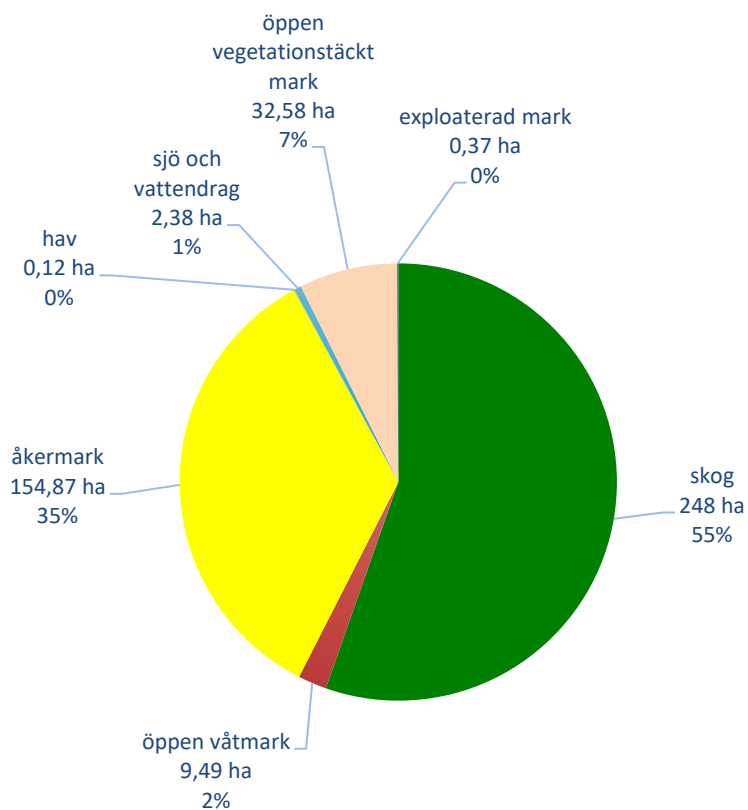
Nedan presenteras indelning i naturtyper och arealer av dessa enligt Naturvårdsverkets marktäckedata, som är en satellitbaserad naturtypskartering. Kvalitetsförbättringar i indelningen har dock gjorts genom fältobservationer.

Tabell 1. Arealen av olika naturtyper enligt marktäckedata.

Naturtyper (marktäckedata)	Areal utanför våtmark (hektar)	Areal på våtmark (hektar)	Total areal (hektar)
Ädellövskog	104	2,85	106
Triviallövskog med ädellövinslag	6,17	0	6,17
Triviallövskog	3,66	1,69	5,35
Lövblandad barrskog	64,3	0	64,3
Tallskog	43,2	0	43,2
Granskog	9,82	0	9,82
Temporärt ej skog	12,7	0	12,7
Öppen våtmark	Saknar värde	Saknar värde	9,49
Åkermark	Saknar värde	Saknar värde	155
Övrig öppen mark med vegetation	Saknar värde	Saknar värde	32,6
Exploaterad mark	Saknar värde	Saknar värde	0,37
Sjö och vattendrag	Saknar värde	Saknar värde	2,38
Hav	Saknar värde	Saknar värde	0,12
Totalt skogsmark	Saknar värde	Saknar värde	248
Totalt produktiv skogsmark	Saknar värde	Saknar värde	248
Totalt all mark	Saknar värde	Saknar värde	448*

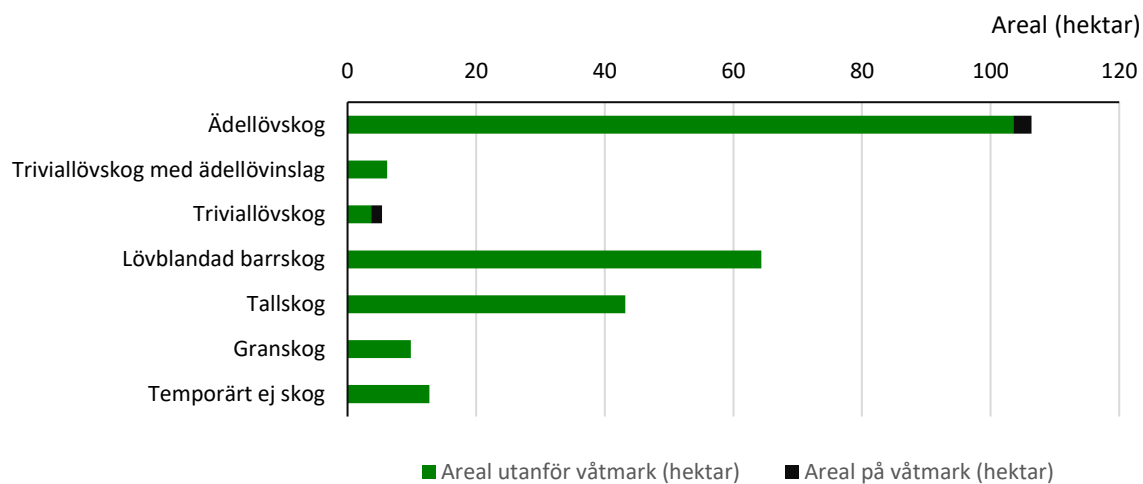
* Summan för den totala arealen i denna tabell anger ett högre värde än det korrekta värdet på 445,4 hektar som anges i beslutet. Detta är en artefakt som uppstår när GIS-programvaran beräknar arealen av de olika delområdena med naturtyper inom de 445,4 hektaren. Tabellen ovan samt diagrammen nedan ger detta till trots en god bild av fördelningen av olika naturtyper.

Marks lag i reservatet

Figur 1. Fördelningen av olika marks lag inom reservatet enligt Naturvårdsverkets marktäckedata.

Areal skogstyp enligt marktäckedata

Figur 2. Arealen av olika skogstyper i reservatet enligt Naturvårdsverkets marktäckedata.

<i>Naturtyper Natura 2000</i>	<i>Areal (hektar)</i>
1140 - Blottade ler- och sandbottnar	0,12
1210 - Driftvallar	små ytor
1220 - Sten- och grusvallar	små ytor
1230 - Havsklippor - Silikatrika klippor	2,90
1310 - Glasörtsstränder	små ytor, i mosaik med 1330
1330 - Salta strandängar	1,74
4030 - Torra hedar	små ytor
5130 - Enbuskmarker	i mosaik med 1230, 8230, 9010 och 9190
6270 - Silikatgräsmarker	0,07
6410 - Fuktäng	1,33
8230 - Hällmarkstorräng	0,98
9010B - Taiga, tallskog	21,73
9010C2 - Taiga, blandskog	33,90
9020 - Nordlig ädellövskog	9,10
9071 - Trädklädda betesmarker – Ekhagar	17,85
9080 - Lövsumpskog	3,64
9110 - Näringsfattig bokskog	0,70
9130 - Näringsrik bokskog	0,84
9160 - Näringsrik ekskog	2,62
9180 - Ädellövskog i branter	3,50
9190 - Näringsfattig ekskog	42,22
9860 - Obestämd ekskog (9160/9190)	23,86
Totalt	167,11

Se karta i kapitel 7.5.

Natura 2000-arter

Pärluggla, vitkindad gås, nattskärra, brun kärrhök, kornknarr, spillkråka, mindre flugsnappare, trana, törnskata, ägretthäger, större vattensalamander, citronfläckad kärrtrollslända.

Rödlistade och regionalt intressanta arter:

117 respektive 192 stycken, se förteckning i bilaga 3 till beslutet om naturreservat.

2.2 Historisk och nuvarande markanvändning samt naturförhållanden

Detta kapitel innehåller en översiktlig beskrivning av den historiska och nuvarande markanvändningen på Tjolöholm. För en mer fullständig beskrivning hänvisas till den landskapshistoriska utredningen i bilaga 4 till beslutet.

Texten nedan hänvisar till olika platsnamn på Tjolöholm. Dessa återfinns på karta i kapitel 7.9.

Tjolöholm har anor långt tillbaka i tiden. Redan på 1200-talet omnämns det i den danske Kong Valdemars Jordebok. Dagens slottsbyggnad, arbetarbyn och kyrkan är byggt omkring 1900 i elisabetansk stil av familjen Dickson som även drev Sveriges då största stuteri på Tjolöholm. Slottet och fastigheten ägs idag av en stiftelse med Kungsbacka kommun som huvudman.

I slutet av 1700- och början av 1800-talet var bergen på Tjolöholm relativt trädfattiga jämfört med idag. Betespåverkade ekar, så kallade marträn, växte dock uppe på bergen i de flackare ytorna mellan höjderna. De grova, gamla hagmarksekarna som idag växer utmed brynen fanns också vid denna tid. På 1803 års sjömätningsskarta över Kungsbackafjorden kan man se att det fanns en del träd öster om bergen ute på halvön, men det fanns också trädgrupper och mindre åkerytor mellan Storeskog och Fasankullen samt mellan Stormhult och Mellanskog. Mellan Fasankullen och Stormhult i nord-sydlig riktning kan man se att det funnits en hägnad vilket indikerar att området västerut tidigare varit beteshage. Beteslandskapet på halvön är känt sedan länge och beskrivet på 1700-talet av Barchaeus (1773). Betesdriften på halvön omfattar idag endast delar av den norra stranden. Under 1800-talet utvidgades åkerarealen avsevärt på bekostnad av slätter- och betesmarkerna. Åkerytorna som idag brukas på halvön har ungefär samma utbredning som på Häradsekonomska kartan från 1920-talet.

Tjolöholmshalvön representerar ett av de få områdena i det halländska kustlandskapet som har varit kontinuerligt skogsbevuxet sedan åtminstone 1600-talet. Tjolöholm utgör tillsammans med Särö och Hördalen de enda bevarade skogsområdena med lång skoglig kontinuitet utefter hela Hallandskusten. Den stora mängden av gamla ädellövträd, främst ek, på Tjolöholms-halvön avspeglas i förekomsten av många rödlistade arter från olika organismgrupper. Viktiga för områdets naturvärden är även övergångszonerna mellan åkermark och skogsmark, de s.k. brynmiljöerna. Vissa bryn har ett välutvecklat buskskikt med hagtorn, nypon och

slån. Brynmiljöerna ökar områdets biologiska diversitet och är av stort värde främst för insektslivet. Jordbruket i området är en viktig del i en helhet som byggt upp en markanvändning som många växter och djur är beroende av.

Skogarna på halvön är idag stadda i igenväxning med lövträd, tall och enbuskar till följd av upphört bete. De vidkroniga ekarna får allt svårare att konkurrera om ljuset vilket leder till att kronorna långsamt dör av, stammarna blir mer mossbeklädda och många ljuskrävande epifyter och leddjur missgynnas.

Även markerna nordost om halvön har en lång tradition av brukande. I 1687 års jordrevningsprotokoll från Strand framgår att här vid tidpunkten fanns tre hemman som brukades som ladugård under Tjolöholm. Anders Ollssons gård var bebodd och brukades av två bönder medan övriga två gårdar var öde och brukades av Tjolöholm. Totalt odlade man på 63 tunnland.

I Gustaf Barchaeus beskrivning från 1773 framgår att Stuteribergen användes som utmark. Bergen var vid tidpunkten kala, men hade enligt samma källa tidigare varit skogsbevuxna. I 1787 års karta över inägomarken vid Strand visas torpet Klippelyckan för första gången.

I 1781 års karta över utmarken vid Stuteribergen, då kallad "Kolla skog", syns att bergen var obeskogade. De beskrivs som "kala Berg, bewäxte med något smått Ljung, men i öfrigt aldeles odugelige". Vid skiftet 1781 slås Tjolöholms och de tre Strandgårdarnas ägolotter samman.

På Häradsekonomiska kartan från 1920-talet visas ett landskap nordost om halvön som till stor del påminner om dagens landskap. Den agrara revolutionen på 1800-talet hade tagit sig uttryck även här i form av utökad åkerareal. På bergen visas mestadels symboler för barrträd, men här finns också symboler för lövträd.

Stuteribergen visar än idag spår efter tidigare markbruk. I de bergbundna partierna finns hållmarker med ljung, gräsvegetation och enbuskar samt krattvuxna ekar och tallar vilka i många fall kan misstänkas ha en hög ålder. Här hittas också planterad gran- eller tallskog samt öppna hyggen efter dessa bestånd. En del spontant föryngrade skogar med triviallöv, tall och ek finns också här, liksom stråk av lövsumpskog. Utmed Stuteribergens södra bryn och vid Strands mellersta gårdsläge finns ganska gott om hagmarksekar och andra solitära ädellövträd. Dock är igenväxningen vid Strand ganska långt gången.

2.3 Beskrivning av bevarandevärden

2.3.1 Biologiska värden

Tjolöholm utgör ett av de värdefullaste skogsområdena i Hallands län och ett område som är av stort nationellt intresse för bevarande av biologisk mångfald. De stora arealerna ädellövskog bidrar till detta, men det finns också naturvärden knutna till strandängar, betesmarker och hållmarker. Hela 117 rödlistade och 192 regionalt intressanta arter är funna på Tjolöholm.

Hela halvön och lite av marken nordost om halvön ingår i Kungsbackafjordens Natura 2000-område. Halvön ingår också i riksintresse för naturvård, friluftsliv och kulturminnesvård.

2.3.1.1 Skog

Ädellövskogen är den i särklass viktigaste naturtypen för bevarande av sällsynta och skyddsvärda arter i Tjolöholms skogar. Totalt utgör ädellövskogen 104 hektar, varav 84 hektar är nyckelbiotop av synnerligen god kvalitet. Det ska också nämnas att ädellövinslaget är betydande även i sådana skogstyper som ej klassats som ädellövskog. Framförallt finns det ett på många ställen rikt inslag av ek i de talldominerade skogarna. På halvön är ädellövskogen fördelad på sex bergskullar (totalt 124 hektar ädellövskog på kullarna). Mellan dessa dominerar åkermark, men även strandängar och hållmarker finns i ytterkanterna av halvön. De slottsnära miljöerna med stora, blomrika trädgårdar och inslag av gamla träd utgör, liksom de många gånger blomrika brynmiljöerna, viktiga element för den biologiska mångfalden. Även i området nordost om halvön finns betydande arealer ädellövskog, närmare bestämt 17 hektar, men även här är ädellövinslaget i övriga skogstyper ganska rikt. Här finns också gamla ädellövträd, vilka är talrikast utmed Stuteribergens södra bryn och då särskilt vid Strand och Tjolöholms gård.

Ädellövskogarna domineras av ek. På halvön finns på bergens hjässor mer krattvuxen ek med inslag av tall; här dominerar näringsfattig ekskog (9190). Utmed branterna och de mer låglänta partierna dominerar näringsrik ekskog (9160) med ett ökat inslag av främst bok och lind, men också ask, alm, lönn och hassel. Här finns ofta en mer örtrik, lundartad flora med förekomst av buskstjärnblomma, kransrams, skogsstarr, lundslok, lundelm, långsvingel, lundäxing (EN), hässleklocka, skogsbingel, svart trolldruva, stor häxört, tandrot, desmeknopp (NT), springkorn, lundbräsa, ormbär, vätteros, vårlök och lundvårlök. I de delarna nordost om halvön är marken mest näringsfattig men ett stråk av rikare mark finns mellan Tjolöholms gård och Kvarndammet. Bohuslind (CR) växer på två platser vid Flaggberget och Slottsparken.

I de centrala delarna av Storeskog, i ett bestånd öster om Strand och i ett stråk väster om Grindstugan, finns koncentrationer av gamla bokar – övrig bokskog på Tjolöholm får betraktas som ganska ung. De delar av den ekdominerade skogen som

har störst inslag av lind, lönn, alm, ask och bok har förts till Natura 2000-naturtyperna nordlig ädellövskog (9020) och ädellövskog i branter (9180). Dessa bestånd återfinns främst vid bergens baser och slänter.

Stora delar av skogen på Tjolöholm bär spår från tidigare skogs- och hagmarksbete. Vidkroniga hagmarksekar hittas spritt vid bergens baser på halvön. I Storeskogs och Fasankullens östra delar finns större, sammanhängande områden med hagmarksekar. Likaså finns ett sammanhängande område med ekhagmark vid Strand, nordost om halvön. Totalt har 18 hektar klassats som ekhagar (9071) på Tjolöholm. Även utanför ekhagmarkerna bär de gamla träden spår från tidigare bete genom främst breda, lågt ansatta kronor och flerstammighet. Trädens låga, snirkliga växtsätt är nog också en effekt av det vindutsatta läget.

Utöver ädellövskogarna finns gott om senvuxen gammal tallskog med inslag av ek och en på bergens hjässor, både på halvön och i de nordöstra delarna. Även grövre tallar finns här och var. Knärot (VU) hittas på några olika ställen i talldominerade bestånd i reservatets nordöstra hörn. Lövsumpskogar finns också utspridd i Tjolöholms skogar, t.ex. runt Grindstugan och i Storeskogs sydöstra delar. Ofta dominerar klibbal och björk, men där marken är rikare dominerar ask. Sumpskogarna är ofta rika på död ved, inte minst på grund av askskottssjukan.

Inom Åtgärdsprogrammet för hotade arter (ÅGP) Skyddsvärda träd i Hallands län (2010:27) har inte mindre än 1300 träd inventerats, majoriteten ekar, ute på halvön. Inom åtgärdsprogrammet har skötselåtgärder utförts återkommande. Man har bland annat friställt ekar och röjt igenväxningsvegetation. Dessutom finns ett antal i de nordöstra delarna också. Dessa träd är skyddsvärda främst på grund av sin höga ålder, men även på grund av förekomst av värdefulla strukturer som mulmhål, döda grenar, vidkronighet, samt spår av hamling och stubbskottsbruk.

Ädellövskogarna hör till undertypen kustnära ädellövskogar, som är nationellt sällsynta och har en ofta särpräglad artstock av hotade arter. Förutom vid Tjolöholm finns i Halland enbart kustnära ädellövskog med höga biologiska värden vid Särö och Hörnalen. Tjolöholm är det i särklass största av områdena och får därför anses ha en nyckelfunktion i bevarandet av naturtypen i länet – och landet. De kustnära ädellövskogarna har en avgörande funktion i att erbjuda livsmiljö åt epifytiska, oceaniska-suboceaniska lavar som har mycket höga krav på en jämn och hög luftfuktighet. Dessa lavar har generellt minskat mycket snabbt under 1900-talet och framåt, de är högt rödlistade och kan i vissa fall redan vara ekologiskt utdöda från den svenska lavfloran. I dagsläget saknas vid Tjolöholm fynd av de strikt suboceaniska, epifytiska lavarna som hittats i närbelägna Särö Västerskog, men en förutsättning för att dessa arter ska kunna bevaras i Sverige är att arealen tjänligt habitat ökar. De suboceaniska arterna som hittats i Särö Västerskog är jättelav (CR), grynslav (EN), blylav (EN) och västlig njurlav (VU).

Däremot finns vid Tjolöholm andra rödlistade, epifytiska lavar med höga krav på jämn och hög fuktighet, t.ex. rosa lundlav (VU), stiftklotterlav (NT) och kortskaftad parasitspik (VU). Utöver ovanstående arter finns ytterligare rödlistade lavar som är knutna till ek och i några fall andra ädellövträd, däribland de rödlistade arterna parasitotlav (VU), tät korallorangelav (VU), alléägglav (EN), dvärgbägarlav (NT), gammelekslav (NT), liten sönderfallslav (NT), matt pricklav (NT) och gul dropplav (NT). Utmed vägen mellan Manegen och Grindstugan har liten blekspik (VU) hittats på ask och bokvårtlav (NT) på bok. Orangepudrad klotterlav (NT) är också hittad där, sannolikt på bok. För en fullständig förteckning över rödlistade och regionalt intressanta lavar hänvisas till bilaga 3.

Bland mossorna finns en rik uppsättning av skogliga signalarter knutna till ädellövskogar, vilket avspeglas i tabellen nedan. Några av arterna hittas också i lövsumpskogarna. Almskruvmossan (EN) kan vara på väg att gå ut ur områdets mossflora till följd av almdöden.

Av de svampar som noterats finns 10 rödlistade och 19 regionalt intressanta arter, de flesta ved- eller marklevande i ädellövskogar. Tårticka (VU), som lever på gamla ekar, och gräddporing (VU), som lever på lågor av olika trädarter, är exempel på två av områdets mest rara svampar.

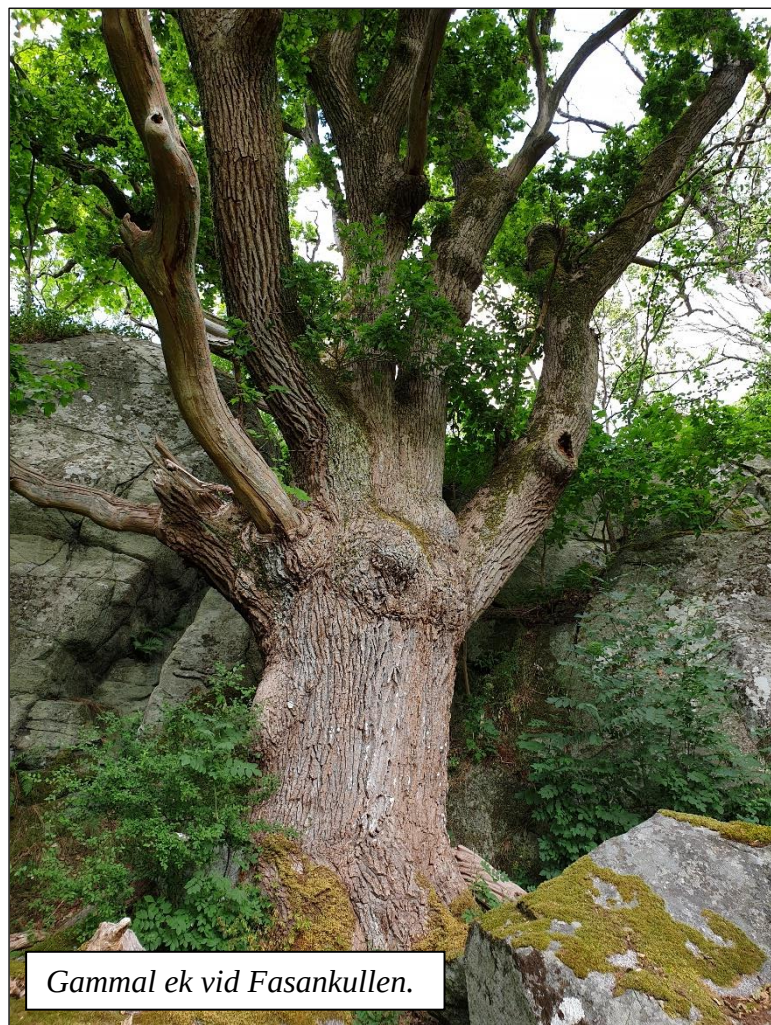
Något förvånande är det faktiskt bland fjärilarna som de mest notabla, skogs- och trädanknutna insekterna är funna, däribland de rödlistade arterna bergeksbladmott (VU), gulbandsvecklare (VU), eklavmal (NT), trepunktspraktmal (NT) och palpmossmal (NT).

Fyra vedlevande, rödlistade skalbaggsarter är hittade vid Tjolöholm, däribland den mulmlevande arten ädelguldbagge (NT). Området hyser också 27 regionalt intressanta skalbaggsarter, varav majoriteten är vedlevande, tidigare rödlistade arter.

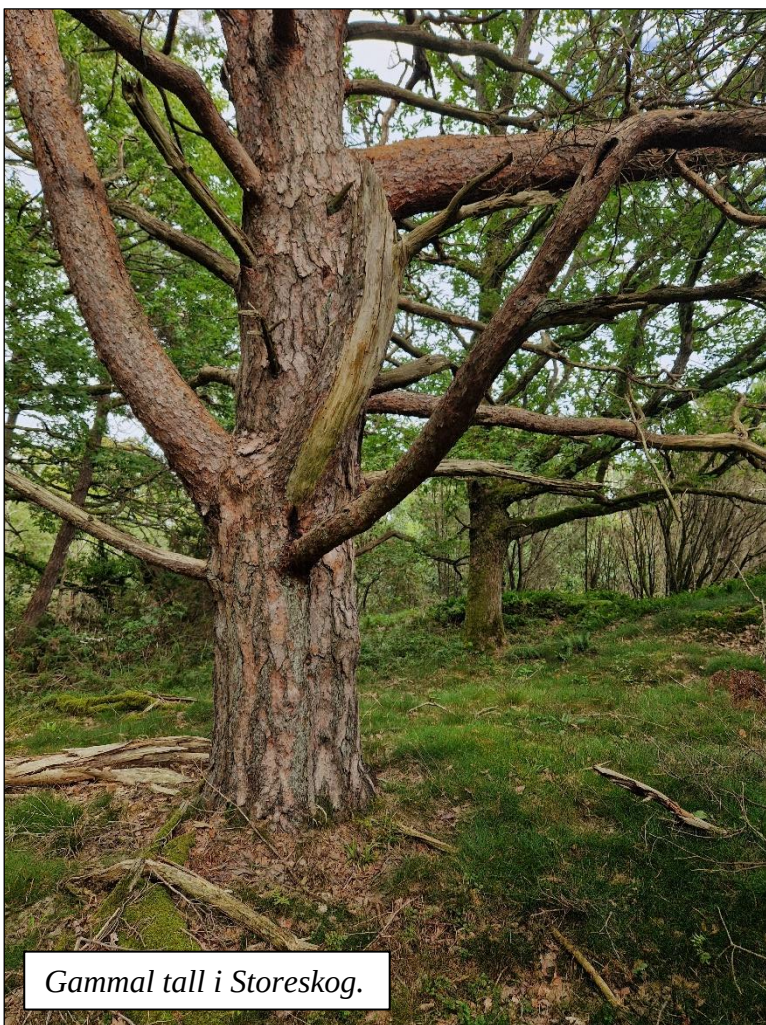
Tjolöholm utpekas av von Proschwitz (2001) som en av länets 34 högdiversitetslokaler för landmollusker i skog. Den höga luftfuktigheten, den långa skogliga kontinuiteten och förekomsten av gynnsamma trädslag som lind, ask och alm bidrar till mångfalden av landmollusker.

Skogarnas fågelliv är rikt och här finns bland annat mindre hackspett (NT), spillkråka (NT), gröngöling, mindre flugsnappare, svartvit flugsnappare (NT), grönsångare (NT), nattskär, stenknäck och skogsduva. Fågellivet gynnas av de stora arealerna lövdominerade skogar och hagmarker med mycket död ved och gamla träd. Förekomsten av odikade lövsumpskogar är också av stor betydelse för fågellivet. Nattskärren föredrar glesare, talldominerad skog och hyggen, men också löv- och blandskog. En art som setts permanent vissa år på Tjolöholm, senast 2023, är sommargylling (EN). Denna art häckar ofta i områden med högstammig bok- eller tallskog, fuktig björkskog eller ekskog.

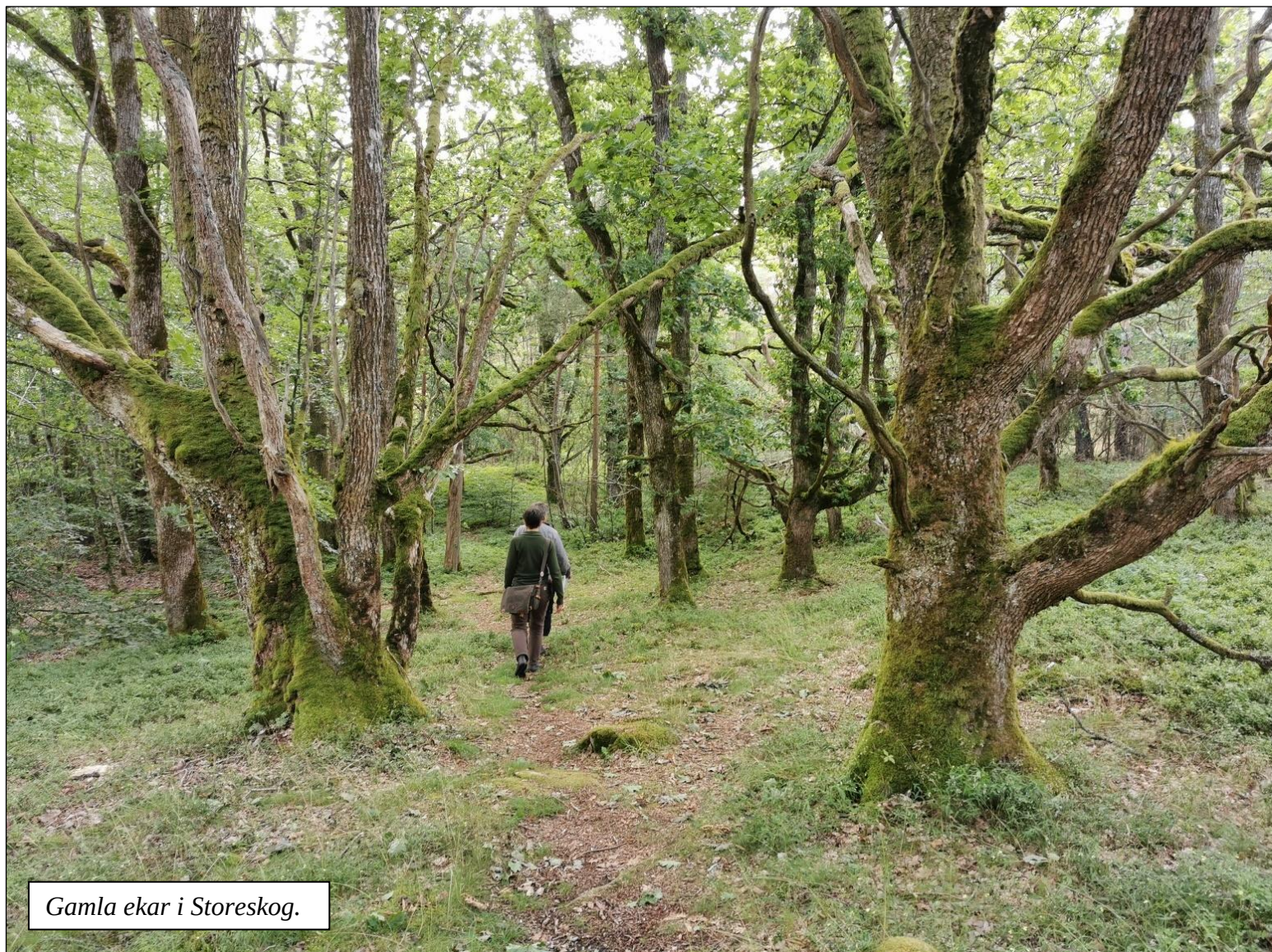

Gammal ek vid Fasankullen.

Gammal tall i Storeskog.

Gamla ekar i Storeskog.

2.3.1.2 Strandängar och naturbetesmarker

Strandängar förekommer som smala remsor utmed halvöns stränder, i synnerhet utmed halvöns norra och västra stränder, stranden mellan Storeskog och Mellanskog och stranden alldeles nordost om halvön. Större och för fågellivet viktigare strandängar finns dock alldeles sydost om halvön vid Saltängen i Kungsbackafjordens naturreservat. Strandängarna på Tjolöholm utgörs av Natura 2000-naturtyperna salta strandängar (1330), glasörtsstränder (1310), driftvallar (1210) och sten- och grusvallar (1210).

Strandängarna på Tjolöholm hyser ett flertal intressanta växtarter, däribland glasört (NT), strandstarr (NT), saltstarr (NT), slankstarr, källgräs (VU), sumpgentiana, saltmålla (VU), borstsäv (EN), smal käringtand (VU), smultronklöver, madrör, saltmålla (VU), saltört (NT), krusfrö (NT), stallört (NT), knutört (VU), sylnarv (NT) och dvärglin (NT; knuten till fuktiga, sandiga erosionsytor i strandängen). Betesdrift på strandängarna är viktigt för att värdena ska kunna bestå. Några av växterna har sannolikt gått ut lokalt på grund av den längre frånvaron av beteshävd på strandängarna. Detta gäller t.ex. sumpgentiana, borstsäv, saltmålla, knutört, sylnarv och dvärglin. Strandstarr kan på kort sikt ha gynnats av att betet upphört eftersom den är betesbegärlig. Två av de fågelarter som hittas på Tjolöholm och som gynnas av strandängarna är sydlig gulärta och ängsbiplärka. Arterna sävsparv (NT) och rörsångare (NT) gynnas av vassbälten utmed kusten.

Naturbetesmarkerna på Tjolöholm sammanfaller i hög utsträckning med ekhagmarkerna, främst dem vid Storeskog och Fasankullen. Hävdgynnade arter hittas dock även här och var i de idag betade markerna på halvöns norra sida. Exempel på hävdgynnade betesmarksarter på Tjolöholm är Gelerts maskros, blåsuga, vårstarr (NT) och darrgräs (utgången). Arten kustskinnlav (VU) har hittats vid Strand. Denna art är främst knuten till översilade hållar och klippor i betade kulturlandskap och har en västlig, kustbunden utbredning i Sverige. Många av Tjolöholms fågelarter är gynnade av de öppna till halvöppna betesmarkerna, t.ex. hussvala (VU), buskskvätta (NT), hornuggla (NT), gulsparr, ärtsångare (NT), hämpling, stare och törnskata.

2.3.1.3 Hällmarker och ljunghedar

Både bergskullarna väster om slottet och de gamla utmarkerna i de nordöstra delarna (Kolla skog) var tidigare mer trädfattiga än idag. Även idag finns betydande arealer av kala klippor och hällmarker utan trädvegetation, både på halvön och i de nordöstra delarna. Dessa habitat sorterar in under Natura 2000-naturtyperna hällmarkstorräng (8230), torra hedar (4030), enbuskmarker (5130) och vegetationsklädda havsklippor (1230). Vid hällmarkerna i Storeskogs norra spets växer ljunögkontröst (NT).

Det pågår en igenväxning med enbuskar och diverse träd i dessa miljöer. Sådana miljöer som redan för länge sedan övergått till att bli krattekskog har fått sådana

skogsbiologiska värden att återställande till öppna hållmarkshabitat inte är motiverat. Istället bör dessa skogar användas för att understödja den kustnära ädellövskogens värden.

2.3.1.4 Övriga arter

Bland däggdjuren är två rödlistade fladdermöss noterade; brunlångöra (NT) och nordfladdermus (NT). Hasselsnoken (VU), som finns i området, är ensam företrädare för kategorin rödlistade grod- och kräldjur. Större vattensalamander har hittats i slottsparken nära slottet. I åkerkanterna finns en del noteringar om intressanta åkerogräs, däribland åkersyska (VU) och åkerrättika (VU).

Organismgrupp	Rödlistade	Regionalt intressanta
Landmollusker	0	7
Däggdjur	2	1
Fjärilar	12	8
Fåglar	36	27
Grod- och kräldjur	1	2
Halvvingar	0	1
Hopprätvingar	0	1
Kärlväxter	33	45
Lavar	18	24
Mossor	1	24
Skalbaggar	4	27
Sländor	0	3
Steklar	0	3
Storsvampar	10	19
Totalt	117	192

2.3.2 Geologiska värden

Hela Tjolöholmshalvön var havsbotten efter sista istiden för ca 12 000 år sedan med endast de högsta bergen som små öar och den idag bördiga jordbruksmarken utgörs av de marina leravlagringar som avsattes då. Berggrunden i området domineras av grå, ofta åderrik gnejs, men det finns även betydande inslag av grönsten, vilket ger upphov till en rikare kärlväxtflora.

2.3.3 Kulturhistoriska värden

Nedan ges en översiktlig beskrivning av Tjolöholms kulturhistoriska värden. För en mer fullständig beskrivning hänvisar vi till följande två publikationer:

”Detta Säterjet är hellt Godt” – landskapshistorisk utredning på fastigheten Tjolöholm 1:1 m fl av Pär Connelid, 2021

Tjolöholms slott – vårdprogram för trädgården av Ulrika Rydh, 2024

Tjolöholms slott med tillhörande kyrka, arbetarby och grindstuga är sedan 1991 byggnadsminne och sammanlagt ingår 19 av de 26 kvarvarande byggnaderna. Byggnadsminnet innebär bland annat att inga av dessa byggnader får rivras eller förändra utseende. Stora delar av byggnadsminnet ingår inte i reservatet men är viktigt för att förstå varför omgivande skogar och landskap ser ut som det gör.

Nuvarande slott uppfördes under åren 1898-1904 och anses vara en av Nordens finaste Arts & Crafts-anläggningar. Slottet ritades av arkitekten Lars Israel Wahlman som var en företrädare för Arts & Crafts i Sverige och som deltog i en arkitekttävling utlyst av makarna Dickson 1897. Wahlman ritade också parken, grindstugan och arbetarbyn. Tjolöholm var ett av de sista slotten som byggdes i Sverige.

Tjolöholmsegendomen köptes 1892 av makarna James Fredrik och Blanche Dickson. Vid den tiden stod där en herrgårdsbyggnad som var i så dåligt skick att man beslöt att bygga nytt, men det första de lät anlägga var ett stuteri som låg placerat där Tjolöholms gård idag ligger. Stuteriet var Skandinavians största och modernaste med ca 120 hästar. James Fredrik blev utnämnd till kunglig hovstallmästare av Oskar II.

Slottet är uppfört av granit i Elisabetansk stil och ligger placerat mellan två mäktiga bergsformationer och smälter in i naturen med sina väl avvägda materialval. Wahlman ville skapa en känsla av att slottet vuxit fram ur den omgivande naturen. Även terrasser, häckar och murar länkar samman de olika delarna och ”rummen” till en helhet. Slottet var oerhört modernt för sin tid med ett snillrikt uppvärmningssystem, elektricitet och badrum med dusch för att nämna några moderniteter.

För att få arbetarna att stanna mer än en säsong så byggdes arbetarbyn som förutom bostäder även bestod av sjukstuga, samlingslokal och skola. Byn byggdes i nationalromantisk anda med röda hus, småspröjsade fönster och grön- och vitmålade detaljer. Eftersom det var långt till församlingskyrkan i Fjärås så lät Blanche bygga en egen kyrka på Tjolöholm. Arkitekt Hans Hedlund ritade kyrkan och den uppfördes 1904 i grovhuggen granit.

Vi tiden för slottets uppförande såg landskapet annorlunda ut, framför allt var det mycket öppnare än idag. För att kunna ta sig ut och njuta av naturen i enlighet med den nationalromantiska andan som rådde så lät makarna Dickson anlägga flera kilometer stensatta stigar och trappor. Flera av dessa används än idag i dagens stigsystem och bjuder på vackra och magiska promenader ut i skogarna. Längs stigarna kan man hitta gestaltade rum i naturen som avgränsas av branta bergväggar

och som ofta förstärks av knotiga gamla träd. Man ser också hur de vackra stenmurarna som lät byggas för betesdjuren letar sig fram i terrängen och hur man använt sig av de naturgivna förutsättningarna med berg och klippor för att skapa naturliga betesfällor där det gick.

Hela området runt Tjolöholm är oerhört rikt på kulturhistoria och värden knutna till kulturmiljöerna. På Tjolöholm är det biologiska kulturarvet tätt sammankopplat med de biologiska värdena, vilket innebär att mycket av de biologiska värdena har kommit till på grund av att människan brukat och gestaltat landskapet kring Tjolöholm under århundraden. Halvön har en lång historia som boplatz för människor, i kustnära lägen har man hittat förhistoriska lämningar i form av rösen och stensättningar. Redan på 1200-talet omnämns Tjolöholm i Kung Valdemars Jordebok och antas ha varit en sätesgård under medeltiden. Sätessgården Tjolöholm låg enligt 1803 års sjömätningsskarta på ungefär samma plats som slottet gör idag och bestod av flertalet byggnader. Intill fanns en fruktträdgård med olika sorters fruktträd och humlestänger. Härtill hörde också åkrar, betesmarker och ängar med mycket god avkastning.

Till säteriet Tjolöholm hörde också byn Strand med tre gårdskomplex som ligger nordost om halvön. Under 1800-talet tillkommer också flera torp på fastigheten. Ekskogarna på halvön har fått sin prägel med gamla grova träd på grund av långvarigt bete.

Stensatta stigar och trappor. Storeskog.

Stensatta stigar och trappor. Stuteribergen.

2.3.4 Friluftsvärden

Tjolöholm är ett stort och viktigt besöksmål i länet med cirka 250 000 besökare varje år. Slottet och slottsparken är det största målet för de flesta besökarna men många använder sig också av det vackra stigsystemet för att ta sig ut i de omgivande skogarna. Man kan som besökare följa i Blanche Dicksons fotspår genom att vandra en av de många stensatta stigar som är en del i det väl utmärkta stigsystemet runtom slottet och vidare ut i skogarna. Många av stigarna slingrar sig genom det kuperade landskapet och leder till fina utsiktsplatser eller lite mer avskilda strandavsnitt. Har man barnvagn med sig så finns det en fin runda ute i Storeskog. Nedanför slottet i söder ligger en fin badstrand med grillplatser som lockar besökare året runt.

Stiftelsen Tjolöholm lockar besökare från både när och fjärran genom sina olika arrangemang under hela året. De anordnar trädgårdvisningar, guidningar på slottet, påskevenemang, skördefest, julmarknad, konserter och mycket annat. Som besökare kan man övernatta i stugorna i arbetarbyn eller i grindstugan. En av stugorna, Hemtrefnaden, fungerar som museum och är inredd utan moderna bekvämligheter. Trädgården som tillhör Hemtrefnaden är i nationalromantisk stil och i köksträdgården odlas gammeldags sorter av grönsaker och andra växter.

Kungsbackafjordens rika fågelliv är värdefullt och lockar besökande ornitologer under större delen av året. Längs vägen i öster på halvön finns en parkering för dem som besöker fågeltornet som är beläget i Kungsbackafjordens naturreservat.

2.3.5 Prioriterade bevarandevärden

Skogs- och hagmarkerna inkluderande bryn och ett stort antal gamla träd på Tjolöholmshalvön har mycket höga naturvärden, och måste skyddas samt kontinuerligt vårdas genom olika typer av hävd till förmån för främst gamla grova ekar och deras efterträdare. Områdets kulturhistoriska värden är också prioriterade, i synnerhet de som härrör från tiden för slottets uppförande, till exempel de stensatta stigarna och trapporna samt de landskapsrum som omgärdar dessa stråk. Även möjligheterna till rekreation för rörligt friluftsliv utgör ett prioriterat bevarandevärde.

2.4 Referenser

Connelid, P. 2021. "Detta Säterjet är hellt Godt" – landskapshistorisk utredning på fastigheten Tjolöholm 1:1 m fl.

Rydh, U. 2024. Tjolöholms slott – vårdprogram för trädgården.

von Proschwitz, T. 2001. Miljöövervakningsstudier av landlevande mollusker i Hallands län – Specialundersökning av högdiversitetslokaler. Meddelande 2001:13. Länsstyrelsen i Hallands län.

Utsikts- och rastplats i Storeskog.

3. SKÖTSEL AV OMRÅDET

3.1. Generella riktlinjer

3.1.1 Inledning

Skötselplanen ska läsas tillsammans med den landskapshistoriska utredningen av Tjolöholms marker (bilaga 4) samt vårdprogrammet för Tjolöholms trädgårdar. I den landskapshistoriska utredningen beskrivs landskapets historik ur ett mer helhetligt perspektiv. I skötselplanen är landskapet indelat i mindre geografiska enheter (skötselområden), för vilka nuvarande tillstånd, målbilder och förslag på skötselmetoder beskrivs.

3.1.2 Övergripande målbild

Tjolöholm omnämns redan i Kung Valdemars jordebok från 1200-talets förra del och var sannolikt någon form av sätesgård redan under medeltid. Kartgenomgångar från 1600-talet och framåt, samt kulturhistoriska inventeringar (Connelid 2017; 2021) har dock påvisat att merparten av de kulturhistoriska spår som finns bevarade i Tjolöholms landskap formades kring förra sekelskiftet, sannolikt genom paret Dicksons försorg. En stor del av det biologiska kulturarvet i form av slätterängar, beskurna träd och betesmarker kan dock ha betydligt äldre rötter och har sannolikt successivt utvecklats under den långa tid som Tjolöholm har utgjort en högreståndsmiljö.

Ett viktigt övergripande mål är att utveckla, tillgängliggöra och informera om de stora landskapshistoriska och tillika mycket höga biologiska värdena på Tjolöholm. För att nå dit krävs:

- att skötselplanen och förvaltningen hämtar inspiration från det godslandskap som präglade Tjolöholm för lite drygt hundra år sedan, med bland annat olika typer av betade ekhagmarker och ädellövskogar, det vill säga det landskap som har genererat de höga biologiska värden som karaktäriserar denna kulturmiljö idag. Återskapande av en naturliknande parkmiljö kring byggnadsminnet och längs många av de stensatta stigarna.
- skötselåtgärder för att värna och utveckla strövvänliga kustnära ädellövskogar och strandängar med höga biologiska värden.
- att även andra kulturhistoriska miljöer med hög biologisk mångfald som också berättar om landskapets historia och utveckling lyfts fram, till exempel Kvarntorpet, fiskdammarna, bytomten och Strand.
- att utveckla ett rikt besöksmål för friluftslivet och turismen, där besökaren ska kunna uppleva en röd tråd mellan slottet, trädgårdarna och omkringliggande landskap. Vandringsleder och övriga faciliteter för friluftslivet ska hålla god

standard. Man ska kunna uppleva och utforska reservatet på flera olika sätt, vilket innefattar lek, motion, rekreation och lärande.

På så vis kan Tjolöholm som naturreservat utvecklas till en för landet unik helhet, med mycket stora upplevelsevärden och biologiskt mångfacetterade och tidstypiska miljöer.

3.1.3 Skötsel av skogarna

3.1.3.1 Skogens målbild

För att de höga, skogsanknutna naturvärden som beskrivits i kapitel 2.3.1.1 ska bevaras och utvecklas krävs att skogarna utvecklas i nedanstående riktning.

- skogarna är ljusöppna så att gammelekar och deras efterträdare får tillräckligt med ljus för att breda ut sina kronor och bli så gamla som möjligt. Även andra ädellövträd samt tallar ska ges förutsättningar att bli gamla.
- det finns gott om död ved i olika dimensioner och nedbrytningsstadier.
- det finns gott om nektargivande, insektsskytande växter i skogen, i synnerhet i brynen.
- diken har som högst en försumbar påverkan på skogarnas hydrologi.
- andelen ekdominerad ädellövskog ökar.
- inslaget av olika arter av ädellövträd bevaras.

3.1.3.2 Vilka trädarter som ska gynnas i ädellövbestånden

Generellt sett är det eken som är det viktigaste trädet för den biologiska mångfalden på Tjolöholm, dels på grund av de många arter som är knutna till ek på Tjolöholm, dels med beaktande av den höga andelen av de skogliga värdekärnorna på Tjolöholm som domineras av ek. Inslag av andra trädslag i bestånden är dock positivt för den biologiska mångfalden. De andra trädslagen har, precis som eken, ett flertal värdspecifika arter knutna till sig. Genom att öka trädslagsvariationen i bestånden skapas därför fler substratnischer för områdets arter vilket resulterar i en ökad artrikedom. Några av träden, som t.ex. lind och rönn, bidrar också med nektargivande, insektsskytande blommor vilket är viktigt för områdets pollinatörer. Vidare bidrar en ökad trädslagsblandning till en ökad beståndsdynamik och beståndsheterogenitet, vilket är positivt för den biologiska mångfalden. Exempel på detta är att de olika trädslagen i ett bestånd inte blir jämnhöga och jämngrova samt att de dör vid olika tillfällen och därför skapar en tidsmässig spridning både av tillgången på död ved och av de föryngringspulser som sker i ljusluckorna efter döda träd.

Ofta styrs sammansättningen av trädslag i ett bestånd av de geologiska förutsättningarna. I bergig, hållmarksartad terräng får eken på Tjolöholm oftast sällskap av tall och en. På rikare mark får den sällskap av lönn, lind, ask och alm medan den i mullrikare mer låglänt terräng får sällskap av bok. Beståndssammansättningen kan också vara mänskligt betingad; t.ex. har man på Tjolöholm planterat gran, tall och bok på flera ställen. Det trädslag som växer på en plats påverkar också via förnan som bildas på platsen förutsättningarna för olika

trädslag att föryngra sig i nästa generation. Även markernas hävdhistorik påverkar sammansättningen av trädslag, främst genom förekomst av bete, som gynnar ek och andra trädslag som behöver mycket ljus och öppenhet.

Vi kan alltså konstatera att ek är det viktigaste trädslaget för den biologiska mångfalden på Tjolöholm och att det är det trädslag som dominerar bestånden i de skogliga värdekärnorna. Inblandning av andra trädslag är generellt sett positivt för den biologiska mångfalden och bör premieras vid förvaltningen av området. Det finns trots ovanstående två trädslag som kan påverka värdena i de ekdominerade värdekärnorna negativt; bok och gran. De är så kallade sensuccessionsarter som är skuggtåliga och trivs med att växa upp under andra träd och på sikt ta över genom att skugga ned ljuskrävande träd som ek. Om det inte finns någon skötsel i de ekdominerade bestånden riskerar bok och gran att skugga ned ekarna och på längre sikt ta över skogarna – förutom på de platser där de geologiska förutsättningarna gör att bok och gran konkurrerar dåligt med andra trädslag. Därför krävs riktade åtgärder för att begränsa förekomsten av dessa två arter i de nuvarande ekdominerade bestånden samt på sådana ytor som ska restaureras till ekdominerade ädellövbestånd.

Vad gäller granen är målet att det inte ska finnas några granar alls i reservatet. Granen har invandrat till Halland först under senare tid och finns här främst på grund av att skogsbruket planterat arten som sedan spridit sig till omkringliggande skogar. Granen har som en följd av detta ringa betydelse för bevarande av skogsanknutna arter inom den skogliga värdestrakt som Tjolöholm ligger. Gran konkurrerar ut lövträd, skuggar lövträdens stammar vilket gör att mossor, lavar och värmekrävande insekter får svårt att överleva samt påverkar områdets mark- och vattenkemi. Gran ska avverkas initialt, och därefter ska området hållas granfritt genom återkommande borttagningar.

Bokens status på Tjolöholm är något mer komplicerad än granens. Boken är inhemsk i Halland och har en viktig funktion som värd åt skyddsvärda arter i naturtypen kustnära ädellövskog. Dessutom finns gamla bokar på åtminstone tre platser på Tjolöholm, varav bokarna hyser skyddsvärda kryptogamer på åtminstone en av dessa. Därför ska boken få konkurrera fritt på ett urval platser där det finns bestånd med vuxna och i viss mån gamla träd och skyddsvärda arter (avdelningarna 35 och 220), samtidigt som boken på övriga platser ska hållas efter genom röjning, fällning, ringbarkning och veteranisering i syfte att gynna de ekdominerade bestånden. Gamla bokar, t.ex. de väster om Grindstugan eller de i östra delen av Mellanskog, kvarlämnas alltid. Bok har planterats utmed brynen på flera platser ute på halvön, dessa planteringar är prioriterade att avveckla eftersom de skuggar ner brynen i de ekdominerade nyckelbiotoperna.

Tall är ett vanligt trädslag på Tjolöholm och gamla tallar hittas främst vid slottsparken och på bergshjässorna, både på halvön och markerna nordost om denna, där den växer tillsammans med ek och en. Gamla tallar kan också hittas utspritt på fler platser än så inom Tjolöholms ägor. Tallen utgör ett naturligt inslag även i ädellövbestånden, och på de tunnaste jordarna i den bergiga terrängen konkurrerar

den bäst av alla vedväxter tillsammans med enbuskarna. Karaktärsskapande tallar är viktiga inslag i skogarna också ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Solitära gamla tallar bör frihuggas om de hotas av igenväxning. På flera ställen växer tallen tillsammans med ek, asp, bok och björk i unga, täta och rakstammiga bestånd. Här bör man tunna ut bestånden, satsa på träd med intressanta stamformationer samt överlag försöka gynna ek och andra ädellövträd vilket innebär att en del tall behöver fällas, ringbarkas eller veteraniseras.

3.1.3.3 Restaurering av ädellövskog och hedar på tidigare hyggen

På Tjolöholm finns hyggen i olika faser efter granplanteringar. Generellt sett har man vid avverkning kvarlämnat ädellövträd, vilka då står som ensamma pelare ute på hyggena. På några ställen har det vuxit upp täta björkbestånd, men man hittar också självföryngring av ek, bok och gran på hyggena.

Målbilden för hyggena är antingen ädellövskog eller öppna ljung- eller gräshedar av utmarkskaraktär där träd och buskar kan förekomma på vissa ytor fast som glest stående solitärer.

Plantering av ädellövskog på hyggen kommer enbart att ske i områdena nordost om halvön. Denna föryngring är förenad med vissa utmaningar. Den största utmaningen är kanske att terrängen är så svår och tillgången på skogsbilvägar så liten att det är svårt att kunna ha tillsyn på hägn mot vilt. För ett flertal hyggen kommer förvaltaren därför inte kunna använda hägn. Det kan även vara svårt att komma till vissa hyggen vid plantering. Med en traktor skulle man dock kunna komma lite längre ut i markerna än med bil.

En positiv aspekt är att ek självföryngrar sig på hyggena, om än glest. Här kan förvaltaren genom röjning av konkurrerande vedväxter som gran och björk gynna självföryngring av exempelvis ek, sälk och fågelbär, vilka annars har svårt att konkurrera. Viltbete förekommer på plantorna, så hägn mot viltet är önskvärt där så är möjligt. Ett alternativ till de större hägnen är minihägn, vilka inte kräver tillsyn.

Om förvaltaren finner det lämpligt kan också foderkorgar med ekollon åt nötskrikor sättas upp för att effektivisera nötskrikornas plantering av ollonen.

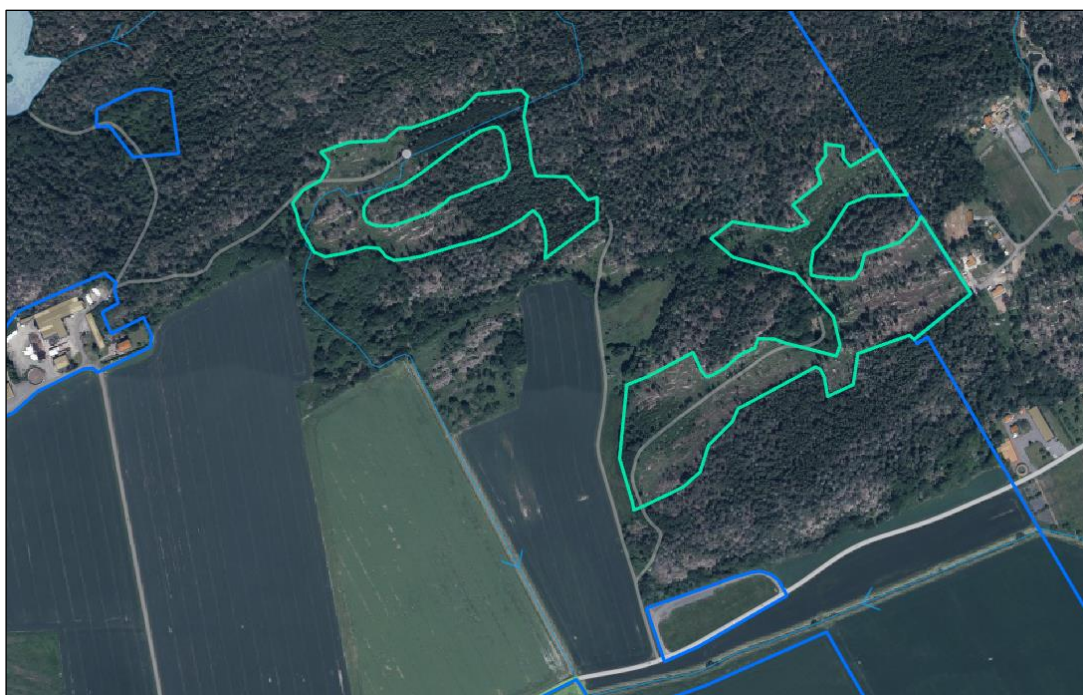
Om förvaltaren väljer att plantera träd bör ek utgöra en bärande del av de plantor som sätts. Andra trädslag som är lämpliga att plantera är lind, lönn, ask, fågelbär, sälk, hägg och apel.

De gamla utmarkerna vid Stuteribergen var tidigare kalare än vad de är idag då nästan hela området är beskogat. Ambitionen är att återskapa öppna ljung- och gräshedar av utmarkskaraktär på delar av hyggena, dels av kulturhistoriska skäl, dels av biologiska skäl eftersom hedarna kan skapa fler ekologiska nischer och en mer

mångfacetterad landskapsmosaik än idag. Hedarna ska i huvudsak vara öppna men med förekomst av solitära träd och buskar. Hedarna ska betas men skötseln behöver också kombineras med röjning av uppväxande sly. Vårbränning ska också kunna genomföras för att gynna florán och faunan i området samt för att föryngra grov ljunq i betesförbättrande syfte. Markstörning inklusive grävande av brandgator är annan lämplig skötsel. Gles plantering av solitära ädellövträd och blommande buskar kan också ske på de blivande hedarna.

På kartan nedan visas sådana hyggen som är särskilt lämpliga för ändamålet med tanke på att de är åtkomliga från vägar vilket underlättar bland annat stängsling, tillsyn och vattenförsörjning till djuren. Det kan bli svårt att få till öppna hedar på hela den areal som visas i kartan eftersom uppslaget av björksly partivis är stort. Kartan ska därför tolkas som förslag på områden som kan ställas om till öppna hedar. Nedre halvan av den västra polygonen i kartan nedan är angelägen att hålla öppen efter granavverkning eftersom det löper en stensatt stig genom området varifrån man förut haft en vacker utsikt mot fjorden. Utsikten har sannolikt varit central i den ursprungliga gestaltningen av stigen och bör därför återskapas.

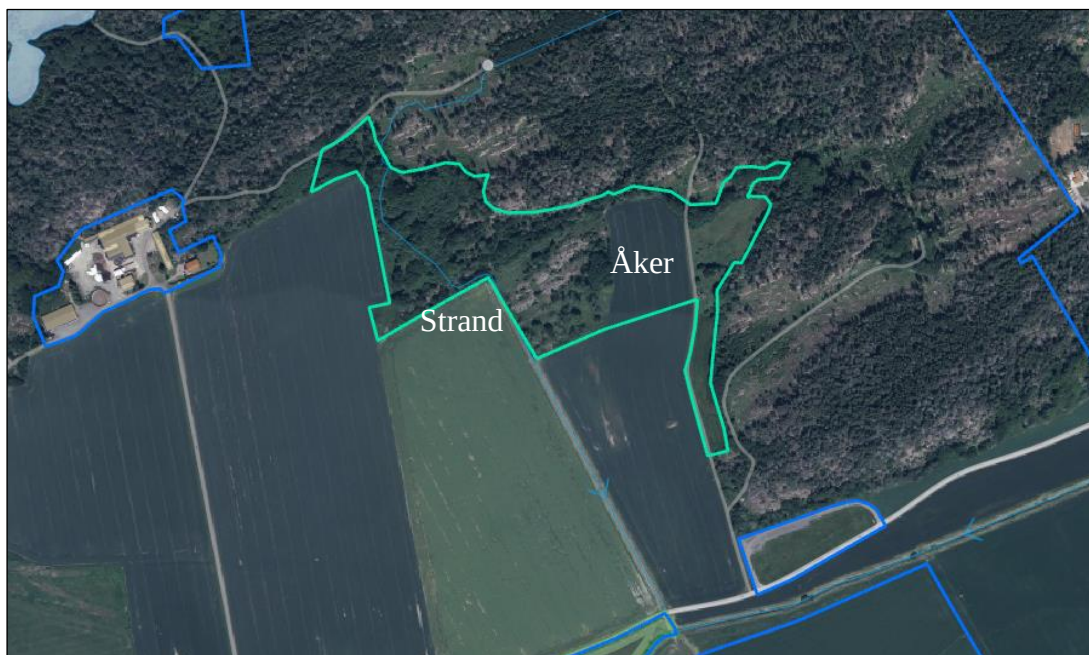

Ytor lämpliga för återskapande av öppna ljunq- och gräshedar av utmarkskaraktär.

3.1.4 Omförande av åkermark till andra naturtyper

Enligt denna skötselplan ska åkermark omföras till öppna och trädklädda betesmarker på två ställen, dels åkermarken som ligger mellan Storeskog och de tre inre skogsklädda bergen (26,4 ha), dels en bit åkermark som ligger öster om Strands mellersta gårdsläge (1,8 ha). I området vid Strand ska den tillkommande betesmarken ingå i ett sammanhängande stråk med befintliga ekhagmarker med gamla ekar, där

den förstärker fodervärdet i ett annars ganska trädminerat område (se karta nedan). Det område som avgränsas av turkos linje i nedanstående karta är prioriterat för betesdrift på grund av de befintliga natur- och kulturmiljövärdena, men även hyggena öster om det turkosa området är lämpliga att integrera i betesdriften (se mer under föregående rubrik). Gles plantering av solitära ekar och andra ädellövträd bör ske i de öppna markerna. Blommande träd och buskar som hagtorn, hägg, applar och körsbär bör också planteras.

Område runt Strand som är prioriterat för betesdrift.

Åkermarken som ska ställas om till betesmark på halvön är betydligt större till ytan och här är ambitionen också att ytan ska kunna användas till andra ändamål än betesmark, närmare bestämt till att anlägga slåtterängar, ängsvallar, lindor eller allmogeåkrar. Platser för anläggande av allmogeåkrar och ängar bör ta hänsyn till var sådana miljöer var belägna innan omställningen till storskaligt åkerbruk skedde under 1800-talet, se mer i bilaga 4, landskapshistorisk utredning. Omställningen till betesmark görs här på liknande sätt som vid Strand, det vill säga att ek och andra ädellövträd planteras glest tillsammans med blommande träd och buskar.

Generellt gäller, vid anläggande av ekhagmarker, att planteringen sker i etapper så att ytorna inte upplevs som trädplantager och att påverkan på landskapsbilden inte blir för stor. Förvaltaren bör rådgöra med Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion och stiftelsen Tjolöholm innan denna omställning påbörjas.

Träd bör inte planteras så att de riskerar att skugga ner brynen vid de befintliga ekhagmarkerna vid bergens baser.

Målet är att florin i de anlagda betesmarkerna på sikt ska domineras av hävdgynnade arter. För att nå det målet kan förvaltaren vidta olika åtgärder, däribland tidig slåtter eller vårbränning för att magra ut markerna.

3.1.5 Betesdrift

Betesdriften har historiskt sett haft en central roll i formandet av Tjolöholms landskap och de naturtyper som finns på ägorna idag. I 1729 års landsbeskrivning framgår t.ex. att hela den västra delen av halvön – Stormhult, Fasankullen och västerut – betades. På 1800- och början av 1900-talet omfördes dock mycket av betesmarken till åkrar på halvöns västra del. Åkerytorna som syns på den Häradsökonomiska kartan från 1920-talet motsvarar ungefär åkrarnas utbredning av idag. Ekshagmarkerna, ljunghedarna och strandängarna på halvön fortsatte dock att betas även efter detta. I de nordöstra delarna av Tjolöholms ägor beskrivs Stuteribergen som utmark från 1700-talet och framåt, men området fungerade sannolikt som utmark tidigare än så, eftersom det fanns bosatta jordbrukare vid Strand tidigare än så.

Betesdriften har haft en stor påverkan på skogsbeståndens utveckling på Tjolöholm. Naturtypen ekshagmarker – som framträder tydligast i Storeskogs östra och centrala delar, Fasankullens östra delar och vid Strand – har formats helt av bete. Träden blir vidkroniga på grund av de ljusöppna förhållandena som betesdriften skapar. Trädens växtsätt med flerstammighet eller lågt ansatta, grövre grenar är också ofta formade av att de tukrades av betesdjur som unga. Vidare har betesdriften skapat förutsättningar för en artrik och hävdgynnad flora med inslag av blommande buskar (se mer under kapitel 2.3.1). Under senare decennier, då ekshagmarkerna stått utan bete, har markerna börjat växa igen och slutas med exempelvis björnbär och lövsly. Betesdrift är avgörande för att naturtypen ska kunna finnas kvar på lång sikt.

Även ekmiljöerna med ett mer slutet krontak har präglats av bete; även här hittas betespräglade träd och även här har naturtypen genom bete hindrats från att växa igen med bok och andra lövträd. Det är dock tydligt att en ny generation lövträd nu är på väg att växa upp underifrån och förtäta skogen, detta på grund av frånvaron av bete under en längre tid.

Strandängarna är en annan naturtyp på Tjolöholm som har formats av bete. Det finns gott om äldre fynd av hävdgynnade arter knutna till strandängar på Tjolöholm (se mer under kapitel 2.3.1). Tyvärr har många av arterna inte kunnat återfinnas under senare år, vilket har att göra med frånvaron av hävd under en längre tid. De ytor som hyser hävdgynnade arter är också ganska små idag. Tjolöholms värdefullaste strandängar hittas vid halvöns västra och norra stränder samt stranden mellan Storeskog och Mellanskog. En liten del av strandängen i norra delen av halvön betas idag.

Under främst 1800-talet och första halvan av 1900-talet var bergen på Tjolöholm mindre beskogade än vad de är idag, vilket hade att göra med bete i kombination med virkesuttag. Även idag finns på flera ställen obeskogade ytor på Tjolöholms berg. Dessa ytor representeras idag av kala hållmarker, hållmarkstorrängar, ljunghedar och enbuskmarker, och det är sannolikt dessa naturtyper som också var mer utbredda under 1800-talet och första halvan av 1900-talet.

I den framtida förvaltningen av Tjolöholm är det önskvärt att så stora arealer som möjligt betas. Ekshagmarkerna behöver betesdriften för att gynna floran och häva

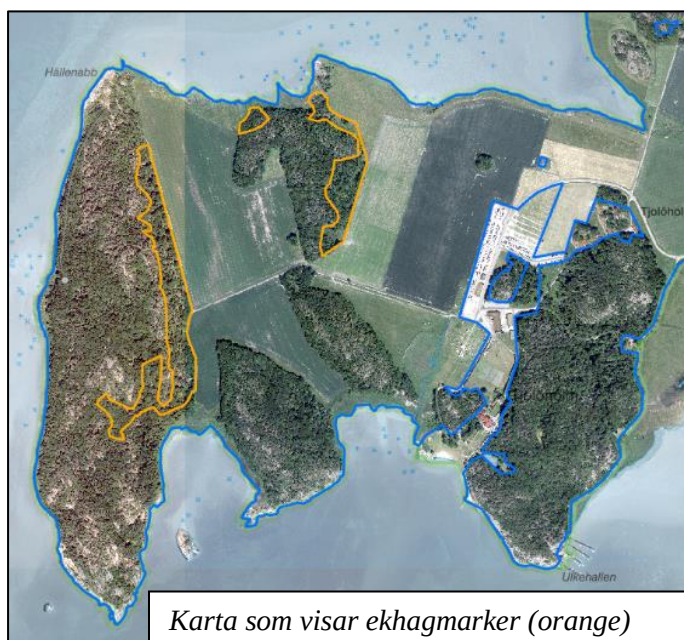
igenväxningen, de ekdominerade skogarna behöver betesdriften för att de inte ska slutas på ett sätt som är negativt för skyddsvärda arter och för att ekarna inte ska dö i förtid på grund av trängsel och ljuskonkurrens i kronskiktet, strandängarna behöver betesdriften för att de inte ska tas över av ohävdarter och ljunghedarna behöver betesdriften för att inte växa igen med sly. Dessutom planeras restaurering av före detta hyggesmark till öppna, hävdade marker av utmarkskaraktär och omställning av åkermark till trädklädd betesmark – här kommer betesdjuren att bli helt avgörande för att förverkliga restaureringen av dessa naturtyper.

Utöver ovannämnda miljöer finns det andra skogstyper, t.ex. mer tall- eller bokdominerade skogstyper, som inte är lika beroende av bete för sin existens men som påverkas positivt av skogsbete på ett mer generellt plan genom tukt av ungträd, ökad luckighet och öppenhet, markstörning från tramp, tillförsel av spillning i markerna etc.

De enda områdena som inte bör betas är slåtterängar (annat än efterbete), åkermarker med grödor, områden som tillfälligtvis hägnas mot viltbete, områden som av friluftsmässiga skäl inte bör ingå i betesfällor samt områden med kulturmiljövärden som är känsliga mot slitage från betesdjur eller där betesdjur inte passar in i kulturmiljön (t.ex. i Slottsparken).

Sammanfattningsvis har betet spelat en viktig roll i formandet av Tjolöholms naturtyper och det är positivt om så stora områden som möjligt kan betas. Emellertid är det osannolikt att alla skogsområden där bete är lämpligt kommer kunna betas. Därför följer en prioritering av vilka områden som är viktigast att få betesdjur till.

Viktigast är att få betesdjur till ekhagmarkerna. Som tidigare nämnts finns dessa främst på tre ställen på Tjolöholm, och samtliga dessa tre är högst prioriterade att få betesdjur till. Ett av områdena, det vid Strand, syns på karta på sidan 25. De övriga två syns på kartan nedan. I orange färg visas de ytor som av Länsstyrelsen klassats som ekhagmark.

När det gäller Storeskog finns på några mer centrala ytor skogspartier som klassats som näringsfattig ekskog men där spridda hagmarksekar finns – dessa bör också betas samordnat med betesdriften i de östra ekhagmarkerna. Samma resonemang kan föras vid Fasankullen; utmed åkerkanterna i nordväst och i de mer centrala, låglänta delarna av området finns spridda hagmarksekar som bör inlemmas i betesdriften.

Det är också högt prioriterat att få bete på strandängarna utmed halvöns västra och norra strand, stranden mellan Storeskog och Mellanskog samt utmed havsstranden väster om Tjolöholms gård.

Vidare är det prioriterat att få bete på de marker som ska ställas om från hygge eller åker till betesmark. Hela restaureringen bygger på att betesdjur kan släppas på markerna.

Om bete inte kan anordnas i de skogsmiljöer som gynnas av bete ska förvaltaren hindra områdena från att växa igen genom röjning, ringbarkning och veteranisering. Om bete inte kan anordnas på öppna hävdgynnade marker som strandängar och ljunghedar bör annan skötsel användas, t.ex. slåtter, brandhävd och röjning av sly. Detta är skötsel som kan vara lämplig även i kombination med bete.

Vid val av djurslag finns ett flertal olika perspektiv som måste beaktas. Om bete ska arrangeras där det finns stensatta stigar kan inte för tunga betesdjur användas eftersom de trampar sönder stigarna. Större kötttraser som Limousin fungerar inte – detta har provats tidigare. Större kötttraser kan också orsaka ett ur naturvårdssynpunkt oönskat stort slitage i raviner och hållmarker, vilket också bör beaktas vid planeringen av betet. Det är även önskvärt om förvaltaren vid fällindelningen, av kulturhistoriska skäl, kan använda de murar som finns vid bergens baser på halvön. Dessa användes dels för att åtskilja tyngre betesdjur i de låglänta delarna från lättare betesdjur som får och getter uppe på bergskullarna, dels för att hägna bort ängsmark som också fanns vid bergens baser. Kanske kan man få till en liknande uppdelning av betet idag? När åkermarken vid Strand respektive öster om Storeskog ska ställas om till betesmark kommer det krävas ett stort antal djur för att beta de stora tillkommande arealerna. Sambete mellan flera djurslag kan därför övervägas, jämför med Hallands Väderö där stora arealer ekhagmarker sambetas av får, kor och hästar. Getter kan övervägas i synnerhet på före detta hyggen som ska ställas om till öppna hedar, eftersom de effektivt äter uppväxande sly.

3.1.6 Hänsyn till kulturmiljöer och hantering av död ved

Vid alla typer av åtgärder som görs i området bör man avväga om det kan påverka kulturmiljöerna. De stensatta stigarna är en central del i det kulturella uttryck som formades på Tjolöholm av familjen Dickson vid sekelskiftet 1900. Dessa är totalt cirka 7 kilometer långa och är mestadels förlagda i skogsmiljö, vilket innebär att förvaltaren ofta kommer att komma i kontakt med dem vid skötselåtgärder i skogarna. Förutom att stigarna ska skyddas från åverkan ska de också skyddas från åtgärder som förstör deras rumsliga gestaltning. Knotiga gamla träd, dramatiska bergssidor och andra naturformationer utgör tillsammans med utsiktsvyer och fornlämningar element i denna gestaltning. Gestaltningen kan bli felaktig och ”förfulad” om det kvarlämnas röjt lövsly eller läggs upp faunadepåer med ved i landskapsrummen utmed stigarna. Den döda veden bör istället flyttas en bit bort från de stensatta stigarna. Kartan i kapitel 7.7 visar utbredningen av de stensatta stigarna. Det kan inte uteslutas att det finns fler, ännu oupptäckta, stigar.

En annan miljö som kräver särskild hantering av död ved är Slottsparken som ligger öster om slottet. Skogsområdet har idag ett ursprungligt utseende med ett flertal månghundraåriga ekar och med inslag av död ved. Det är också här den skogliga kontinuiteten är tydligast på Tjolöholm och här som det finns flest skyddsvärda epifytiska kryptogamer. Trots detta har området också historik som slottspark och ansluter också direkt till slottet och dess trädgårdar. Av denna anledning bör reservatsförvaltningen även här placera död ved så att den inte ger ett för framträdande intryck vid promenadstigar eller nära slottet.

Utmed vägen som går mellan arbetarbyn och Manegen finns ett döende askbestånd med spår från stubbskottsbruk på fuktig, gräsbevuxen mark. Även detta område ingår i Slottsparken. De flesta askarna har redan dött av askskottssjuka och många har därefter också vält vid stormar. Målbilden här är ängsslåtter och återupptaget stubbskottsbruk samt att de döda askarna forslas bort till ett område nära Strand och, i mindre omfattning, läggs samlat utmed bergssidan till Flaggberget. Flytten av de döda träden är redan utförd. I detta område ska mängden död ved vara liten.

Mängden död ved bör också begränsas vid gården Strands inägor.

Generellt gäller för hantering av död ved på Tjolöholm:

- ingen ved av lövträd eller tall får föras ut från reservatet, utan den ska lämnas så att mängden stående och liggande död och döende ved ökar.
- om den döda veden behöver flyttas till annan plats i reservatet på grund av hänsyn till kulturmiljöer ska den inte flyttas längre än vad som krävs för att uppnå syftet med flytten.
- den döda veden ska flyttas till skogsområden som påminner om skogsområdet som den flyttades ifrån och som i beståndet innehåller det träslag som den döda veden utgörs av. T.ex. ska död ved av ask inte flyttas till ett bestånd som saknar ask.
- stiftelsen Tjolöholm har när förvaltaren genomför rövning/fällning av träd möjlighet att tillgodogöra sig en liten del virke för husbehovssnickerier.

Organiskt material från slåtter bör placeras så att det inte stör intrycket av kulturlandskapet. Förslagsvis så läggs högarna av slåttermaterial i området öster om halvön på lämpligt ställe.

Vid Stuteribergen föreslås brand och markstörning som skötselmetoder för att utveckla gräs- och ljunghedar av utmarkskaraktär. Denna typ av skötsel ska föregås av samråd med Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion för att säkra att inga kulturlämningar tar skada. De östra delarna av Stuteribergen är inte fullständigt inventerade på kulturspår.

För vägledning kring *skötsel* av kulturmiljöer, se nästa rubrik.

3.1.7 Skötsel av kulturmiljöer

Inom reservatet finns ett stort antal fasta kulturlämningar som kan behöva löpande skötsel och i vissa fall restaureras. Denna skötsel ska kunna genomföras av både reservatsförvaltaren och stiftelsen, och skötseln ska ske med vägledning från denna skötselplan samt vårdprogrammet för byggnadsminnet. Nedan följer en lista med exempel på sådana lämningar som behöver vårdas och i vissa fall restaureras.

- stensatta stigar och trappor
- murar
- husgrunder, torpmiljöer, brunnar och jordkällare
- gravar
- vägar, t.ex. hålvägen vid Storeskog och den äldre vägen mellan slottet och grindstugan som nyligen restaurerats
- dammar

De stensatta stigarna är på vissa ställen övertorvade, trasiga eller fläktade av trädens rotben, och behöver då restaureras. Stenmurar kan delvis ha rasat och därmed behöva återplacering av stenar. Dammar behöver med jämna mellanrum grävas rena från ansamlad organiskt material för att behålla sin vattenspiegel. Gravar, ruiner, jordkällare och stensatta stigar etc. kan skadas av växande trädets rötter men de kan också skadas när träden blåser omkull och rötterna raserar delar av lämningen. Träd kan därför behöva avlägsnas för att skydda lämningarna.

Det är inte enbart den fasta lämningen som behöver vård utan också den omgivande miljön. I kapitel 2.3.3 beskrivs t.ex. värdet av de så kallade landskapsrummen i anslutning till de stensatta stigarna. Bevarande av dessa rum kan innebära att man genom röjningar framhäver vissa träd, förbättrar utsikten eller öppnar upp sikten mot en bergsyta. Gamla torpmiljöer, som den vid Strand, ska hållas fria från igenväxning med björnbär och lövsly så att ruiner, terrasskanter, stensträngar m.m. kan skönjas lätt i terrängen. Vid Strand bör också de stenmurar som följer inägoegränsen på äldre kartor restaureras så att den gamla gränsen mellan inägor och utmark tydliggörs och förstärks.

På ett par platser finns det planer på att återuppföra byggnader, dels vid vägen mellan manegen och arbetarbyn, dels vid Kvarnlyckan. Dessa båda platser har av praktiska skäl skurits bort från reservatet.

Utöver de fasta lämningarna finns ett rikt biologiskt kulturarv på Tjolöholms marker som är viktigt att bevara och utveckla. Hit hör t.ex. marker som präglats av slåtter, betesdrift, hamling och stubbskottsbruk. Skötseln av dessa miljöer beskrivs mer ingående under respektive skötselområde nedan.

3.1.8 Skötselråd

Under processen med att bilda detta reservat har det funnits en samarbetsgrupp bestående av personal från stiftelsen Tjolöholm, Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion och Länsstyrelsens naturvårdsenhet. Syftet har varit att få en bred förankring och samsyn kring hur skötselplanen ska utformas och hur området ska förvaltas i framtiden. Efter att reservatet är bildat är avsikten att det ska finnas en motsvarande grupp, ett skötselråd, inom vilken representanter från stiftelsen och Länsstyrelsen på regelbunden basis diskuterar frågor som rör förvaltningen av reservatet. Formerna för samarbetet och vilka frågor som tas upp inom skötselrådet bestäms av de ingående aktörerna.

3.1.9 Roller inom förvaltningen av reservatet

Länsstyrelsen är förvaltare av naturreservatet och ansvarar för att skötselplanen genomförs och följs. Stiftelsen Tjolöholm, som är markägare, har inte något formellt ansvar för genomförandet av skötselplanen men har intresse av att bedriva viss verksamhet och genomföra viss skötsel i reservatet, något som Länsstyrelsen bejakar och har valt att anpassa reservatsbeslutet efter. I vissa fall definieras stiftelsens framtida verksamhet i reservatet av undantagen från föreskrifterna, det vill säga stiftelsen kan genomföra vissa åtgärder eftersom de inte förbjuds av föreskrifterna. Exempel på detta är slåtter och röjning i sumpskog vid Grindstugan samt anläggande av naturlekplats. I andra fall har stiftelsen möjlighet att, i samråd med reservatets förvaltare, genomföra delar av skötselplanen med stöd av reservatets B-föreskrifter. Detta gäller till exempel etableringen av en till tre utvecklingsplatser för friluftslivet (se karta i kapitel 7.8).

3.1.10 Veteranisering

Veteranisering är en naturvårdsmetod där man på yngre eller medelålders träd med motorsåg eller annat redskap skapar skador, strukturer, substrat och mikromiljöer som normalt bildas i mycket äldre träd. Syftet är att påskynda utveckling av död ved och andra gynnsamma strukturer, samt att gynna uppkomsten av innanröta, röthål, savflöden och senvuxna träd. Veteranisering kan användas som kompletterande metod till röjning, fällning och ringbarkning, t.ex. vid ljushuggning i ekskog eller då unga, täta bestånd ska glesas ut.

3.1.11 Främmande arter

Om främmande arter upptäcks i reservatet, bör de bekämpas om de riskerar att påverka de naturvärden som reservatet avser att bevara. Bekämpning kan även ske om den främmande arten inte riskerar att påverka reservatets naturvärden men det finns nationellt eller internationellt intresse av att bekämpa arten, under förutsättning att det inte motverkar reservatets syfte.

3.1.12 Utsättning av arter

Nationellt hotade arter som är knutna till reservatets naturtyper, där utsättningar krävs för att stärka artens möjlighet till långsiktig överlevnad i länet, kan sättas ut i området under förutsättning att det inte motverkar reservatets syfte.

3.2 Skötselområden

Reservatet är indelat i 14 skötselområden redovisade på skötselkartor i kapitel 7.2. Varje skötselområde utgörs av en eller flera avdelningar, där varje avdelning har likartad naturtyp och likartade beståndsegenskaper.

SKÖTSELOMRÅDE 1: FLAGGBERGET

Avdelning: 140-162

Areal: 33,1 hektar

Flaggberget utgör hjärtat av det gamla godslandskapet. Till stora delar utgörs det av en igenvuxen slottspark som behöver restaureras för att återfå något av sin forna glans.

Beskrivning: Idag består den av ekdominerad skog med inslag av tall, lind, ask, asp och björk. På bergens hjässor dominerar hållmarkstorräng med inslag av enbuskar, ljung och senvuxna ekar och tallar. I rikare partier ökar inslaget av främst lind och här blir floran också mer örtrik med inslag av exempelvis tandrot. I de fattigare ek-tallskogarna utgörs fältskiktet till betydande del av kruståtel och bärris. En damm (Ruddammen) finns i området, öster om slottet. Denna håller på att växa igen och runt dammen finns också ett expansivt bestånd av rododendron. En äldre väg mellan Grindstugan och slottet finns i området, liksom flertalet stensatta stigar och trappor. Strax nordost om slottet mellan avdelningarna 147 och 148 finns en utsiktsplats som nås via en av de markerade lederna. Delar av skötselområdet för Flaggberget ingår i byggnadsminnet. Kyrkan, som uppfördes under samma tid som slottet, ligger på en kulle i norra delen av skötselområdet och kantas av gamla ekar och en del blommande buskar. Slänterna mellan kyrkan och landsvägen har vuxit igen med buskar och yngre träd. Kyrkan ingår inte i reservatet, däremot slänten norr om kyrkan. Av arronderingsskäl finns i reservatet vid dess västra gräns smala strängar av skötta gräsytor, från Manegen och söderut.

Mål: En ekdominerad ädellövskog med inslag av tall. Det finns gott om gamla träd och stamhåligheter. Den döda veden är inte lika visuellt framträdande utmed de stensatta stigarna och de markerade lederna. Gläntor och blommande bryn finns. Ruddammen har en vattenspegel, hotas inte av igenväxning och rododendronbuskarnas spridning runt dammen är begränsad. Markerade leder är lättframkomliga och lätta att följa. Utsiktsplatsen är lätt att nå och erbjuder vackra vyer utan för mycket skymmande vegetation. De stensatta stigarna och trapporna är fria från igenväxning, är tilltalande gestaltade och ingår på lämpliga ställen som en del av ledsystemet. Kyrkan ska från asfaltsvägen kunna ses tydligt mellan trädstammarna. Området alldeles öster om Janusstatyn är en plats där det tuktade möter det vilda. Platsen har en halvöppen karaktär, där kronskiktet är glesare än i skogen i övrigt. Gräsyterna väster om berget, från Manegen och söderut, ser städade och välskötta ut. Karaktären av den slottspark som tidigare dominerat i skötselområdet ska kunna upplevas.

Åtgärder:

- Rökning (inklusive fällning av träd) är en viktig skötselåtgärd i skötselområdet. Rökning ska ske i syfte att:
  - friställa och gynna gamla ädellövträd, tallar och deras efterträdare
  - gynna nektarrika, insektsskyltande träd och buskar
  - gynna solinstrålning och blomrikedom i bryn samt för att skapa ljusluckor i bestånden
  - säkerställa framkomligheten på stigar
  - för att behålla och skapa vyer vid utsiktsplatsen
  - för att skapa insyn från asfaltsvägen mot kyrkan
  - för att få bort vedvegetation från stensatta stigar och trappor
- Öster om Janusstatyn bör ytan öppnas upp något genom borttagande av ett urval träd och andra vedväxter. Inga äldre ekar ska dock tas ned. Åtgärden sker via samråd mellan reservatsförvaltaren, Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion och stiftelsen.
- Rensning av Ruddammen.
- Begränsning av rododendronbuskagen genom rökning. Den lågvuxna rododendronarten som expanderar snabbt bör begränsas påtagligt medan de stora buskarna av catawbarododendron *Rhododendron catawbiense* lämnas ganska intakta; de underhållsbeskärs vid behov och de delar som växer i dammen tas bort.
- Placering av död ved, inklusive sly, görs i dialog med kulturmiljöfunktionen.
- Säkrande av trappan upp till utsiktsplatsen så att den går att gå i.
- Gräsytor nedanför berget, från Manegen och söderut, sköts som park av stiftelsen, vilket t.ex. innebär gräsklippning, krattning och bortförsel av döda grenar till andra delar i skötselområdet, dock inte nedtagning av vuxna träd.

SKÖTSELOMRÅDE 2: ARBETARBYN, SÖDER OM

Avdelning: 163-164**Areal:** 1,90 hektar

Beskrivning: Askdominerat bestånd som håller på att falla samman på grund av askskottssjukan. Här finns dock inslag av ek och klibbal, som klarat sig bättre. Marken är fuktig trots att ett system av grundare diken finns. Dikena har, förutom att reglera graden av försumpning, eventuellt också använts för att, via en uppsamlingsdamm, fördela mineralrikt vatten från berget över ängsmarken (en variant av ängsvattning alltså). Spår av lövtäkt finns på några av askarna. Floran är typisk för näringsrika fuktängar och domineras av älggräs, kärrtistel, strätta, hallon etc. Uppslaget av ask, lind och klibbal är också rikligt. I de östra delarna går Grevinnans stig.

Mål: Sidvallsäng (våtslåttermark) med hävdgynnad flora och inslag av stubbskottsträd och glest stående trädsolitärer. Död ved förekommer i begränsad mängd utmed bergssidorna. Grevinnans stig är lättströvad och tilltalande gestaltad.

Åtgärder:

- Årlig slåtter. Under restaureringsfas behövs sannolikt slåtter två gånger per år. Insådd av ängsväxter från närliggande ängsmarker kan ske.
- Kapning av stubbskottsträd och återinförande av stubbskottsbruk.
- Slyröjning på ängsmarken (kan kombineras med ringbarkning och ryckning).
- Nedtagning av döda och döende askar. Veden, inklusive slyet, flyttas till Tjolöholms östra delar, nära Strand (skötselområde 13), men en del av veden flyttas in mot bergväggarna i närheten av slåtterytan (skötselområde 1).
- Rensning av diken.
- Rövning runt Grevinnans stig.

Redan under 2023 flyttades ett stort antal döda askar, både liggande och stående sådana, till ett område öster om Strand. En mindre del lades som faunadepåer utmed berget. Bilden är tagen efter att åtgärden utfördes. Det kan bli aktuellt med flytt av ytterligare askar i takt med att de sannolikt dör av.

SKÖTSELOMRÅDE 3: GRINDSTUGAN

Avdelning: 165-166

Areal: 3,13 hektar

Beskrivning: Utmed den asfalterade vägen mellan Grindstugan och Manegen växer gamla, ofta vidkroniga bokar, ekar och lindar. Yngre träd av ask, lind och bok håller på att växa upp, vilket gör att skogen håller på att tättna. Inslaget av vuxna lindar är särskilt rikt utmed branten i skötselområdets norra del. I områdets södra-sydöstra del finns en sumpskog med ganska stor diversitet vad gäller ålders- och trädslagsfördelning. Klibbal, ask, lind och ek förekommer rikligt. Området är kraftigt påverkat av dikning. Tidigare var här ängsmark med inslag av stubbskottsträd. Vuxna askar har under senare tid dött av även här, men ej i sådan omfattning som i skötselområde 2.

Mål: Gamla, solitära ädellövträd utmed den asfalterade vägen hotas inte av igenväxning. Man ska kunna se berget från vägen samt skymta himlen genom krontaket. I sumpskogen runt Grindstugan finns gamla trädsolitärer som inte hotas av igenväxning. Blommande träd och buskar förekommer i gläntor och bryn.

Åtgärder:

- Røjning för att gynna solitära ädellövträd och deras efterträdare. Kombineras med røjning för att förbättra sikten mot berget och för att öppna upp i krontäckningen.
- Fällning av döda och döende träd som utgör en säkerhetsrisk för gående på vägarna. Fällning av döda askar och uppläggning av död ved i faunadepåer. Ved, inklusive sly, läggs så att det inte stör intrycket av slottspark, vilket kan innebära att det behöver flyttas till andra skötselområden.
- Stiftelsen får genomföra slätter och slyrøjning i sumpskogen runt Grindstugan för att visualisera diken och de stora, ibland beskurna, träden samt för att återknyta till det historiska markbruket. Stiftelsen får också röja sly intill Grindstugan för att förbättra sikten mot byggnaderna.

Väster och söder om Grindstugan finns en sumpskog med dikessystem som härrör från den tid då marken nyttjades för slåtter och stubbskottsbruk. Inslaget av ask är på väg att försvinna till följd av askskottsjukan. Mellan trädstammarna växer tätt med lövsly. Lövslyet bör röjas bort av såväl biologiska som kulturhistoriska skäl. Utöver detta får stiftelsen bedriva slåtter i området för att tydligare exponera det historiska dikessystemet. Död ved kan också flyttas.

SKÖTSELOMRÅDE 4: EVENEMANGSYTAN

Avdelning: 131-135

Areal: 10,4 hektar

Beskrivning: Yta som tillfälligtvis men återkommande används av stiftelsen för evenemang. Ett dike skär av evenemangsytan. Utmed detta dike och utmed havsstranden växer stora partier med vass. En stensatt stig, uppbyggd som en mur, går över diket och vidare i kanten mot skötselområdena 5 och 14.

Mål: Evenemangsyta.

Åtgärder:

- Förvaltaren kan överväga att omföra vasspartierna utmed diket till hävdad gräsmark (t.ex. våtslättermark).
- Vård av stensatt stig.

SKÖTSELOMRÅDE 5: STORMHULT

Avdelning: 118-122

Areal: 7,28 hektar

Beskrivning: Stora delar av området utgörs av krattekskog med en del enbuskar och tall på hållmark eller partier med tunt jordlager. Centralt finns en mindre sänka med äldre solitära ekar. Förutom i söder kantas berget av skogsbyn. Det östra brynet ligger vid foten av ett relativt brant stup och här växer en smal bård av mycket grova ekar, lindar och bokar. I norr och väster finns även tämligen välutvecklade brynmiljöer med olikåldrig ek och inslag av yngre skog av bok, lind, ask, säl, rönn och björk. I den sydvästra delen är området relativt snårigt. En damm finns i områdets norra del.

Stormhult har, liksom de andra tre höjdområdena på den västra halvan av halvön, en historik som betesmark. Gamla, vidkroniga ekar vittnar om ett historiskt mer öppet landskap som idag är mer beskogat och i högre grad består av rakstammigare träd. Även åkermarken mellan de fyra höjdområdena (skötselområde 14) har en historik som betesmark. På och intill höjdområdena finns ett flertal stenmurar, som uppförts vid olika tidpunkter och av olika syften. Murarna har ”avbrott” på platser där branta bergssidor har tillräckligt god hägnande förmåga. Ett av syftena med murarna har varit att hålla betesdjuren borta från de magrare, höglänta delarna. Ett annat har varit att skydda slåtterängar mellan åkrarna och bergen från betesdjuren. Ett tredje syfte har varit att separera får och getter på de magra, höglänta delarna från kor och hästar i de mer låglänta, produktiva delarna. Murarna utgör sevärda och intresseväckande inslag i skogarna på halvön.

Mål: En ekdominerad ädellövskog där det finns gott om gamla träd, stamhåligheter och död ved. Skogsbrynen är välutvecklade med grova lövträd och med insektsskyltande, nektargivande träd och buskar, t.ex. slån, nypon och aplar, som bildar en mjuk övergång mellan skog och öppen odlingsmark. De stensatta stigarna är fria från igenväxning, är tilltalande gestaltade och ingår på lämpliga ställen som en del av ledsystemet. Stenmurarna framträder i terrängen. Dammen har en vattenspegel och hotas ej av igenväxning.

Åtgärder:

- Rökning (inklusive fällning av träd) är en viktig skötselåtgärd i skötselområdet. Rökning ska ske i syfte att:
  - friställa och gynna gamla ädellövträd och deras efterträdare
  - gynna nektarrika, insektsskyltande träd och buskar
  - gynna solinstrålning och blomrikedom i bryn samt för att skapa ljusluckor i bestånden
  - säkerställa framkomligheten på stigar
  - för att få bort vedvegetation från stensatta stigar och trappor
- Om möjligt bete.
- Fällning av ung-medelålders, planterad bok i brynen. Placering av den döda veden sker med vägledning av de generella riktlinjerna (kapitel 3.1).
- Vid behov rensning av dammen.

SKÖTSELOMRÅDE 6: MELLANSKOG

Avdelning: 123-130**Areal:** 14,5 hektar

Beskrivning: De centrala och sydvästra delarna av Mellanskog består främst av hållmarker och partier med tunt jordlager bevuxna med främst krattek, medelgrov tall och enbuskar. Utmed stigen i sydväst växer mycket asp. I öster är skogen mer högvuxen och består antingen av äldre ek eller av ask och klibbal. Här finns även enstaka grova bokar. De äldre ekarna och bokarna hyser en kryptogamflora som indikerar höga naturvärden och trädens utseende tyder på att området tidigare varit betat. Även kärlväxtfloran är intressant med arter som gullpudra, lundvårlök och lundbräsa. Skogsbrynet i nordväst består av en del äldre ekar och inslag av yngre skog av bok, ask, björk och rönn. I gränsen mot odlingsmarken i väster finns en relativt glesvuxen brynmiljö med slån och rosor. Här finns en intressant kärlväxtflora med bl.a. blåsippa och murgröna, men är i vissa delar snårigt och svårforcerat. I de centrala östra delarna finns flacka partier med ett medelålders bokdominerat bestånd. Här har det sannolikt varit slåttermark förut. Stensatta stigar och trappor finns liksom ett flertal av de stenmurar som beskrivits närmare under skötselområde 5. Avdelning 124 utgörs av strandäng som förut haft höga biologiska värden men som delvis försvunnit till följd av upphörd hävd och igenväxning.

Mål: En ekdominerad ädellövskog där det finns gott om gamla träd, stamhåligheter och död ved. Skogsbrynet i nordväst består av grova lövträd och insektsskyltande, nektargivande träd och buskar, som bildar en mjuk övergång mellan skog och öppen odlingsmark. En slätteräng, alternativt en öppen-halvöppen betesmark, finns i öster. De stensatta stigarna är fria från igenväxning, är tilltalande gestaltade och ingår på lämpliga ställen som en del av ledsystemet. Stenmurarna framträder i terrängen.

Åtgärder:

- Rönjning (inklusive fällning av träd) är en viktig skötselåtgärd i skötselområdet. Rönjning ska ske i syfte att:
  - friställa och gynna gamla ädellövträd och deras efterträdare
  - öka ädellövinslaget i bestånden
  - gynna nektarrika, insektsskyltande träd och buskar
  - gynna solinstrålning, död ved och blomrikedom i bryn samt för att skapa ljusluckor i bestånden
  - säkerställa framkomligheten på stigar.
  - för att få bort vedvegetation från stensatta stigar, trappor och murar.
- Om möjligt bete, både i skogen och på strandängen.
- Skogen öppnas upp på den tidigare slåtterytan genom att medelålders träd av främst bok tas ned och får bilda död ved på annan plats i skötselområdet. Om möjligt införs slätter på denna yta, annars får ytan bli en öppen-halvöppen betesmark.
- Fällning av ung-medelålders, planterad bok i brynen. Placering av den döda veden sker med vägledning av de generella riktlinjerna (kapitel 3.1).

I Mellanskogs östra delar finns flera grova solitärträd av ek och bok. Mellan dem finns relativt plana ytor med yngre lövträd, vilka bör röjas bort som ett led i återskapandet av slåtterängar eller trädklädda hagmarker.

SKÖTSELOMRÅDE 7: STORESKOG

Avdelning: 1-84

Areal: 55,6 hektar

Beskrivning: Ek- och talldominerad skog med en hög förekomst av äldre träd och död ved. Storeskog har, liksom de övriga höjdområdena på de västra delarna av halvön, historiskt betats vilket man ser spår av i form av de många vidkroniga ekarna. Området har tidigare varit mer öppet och de fragment av ljunghedar, enbuskmarker och hållmarkstorrängar man idag finner på bergets hjässor har tidigare varit mer utbredda.

I de höglänta delarna består skogen främst av tall, krattekar, enbuskar och i varierande omfattning björk, asp och rönn. Torrängsvegetation varvas med ljunghedar, bärris, brakved och vildkaprifol. Igenväxningsproblematiken är lokalt ganska akut och det är igenväxningen med enbuskar som är mest problematisk. Igenväxningen består dock även av yngre träd som är på väg upp i kronorna på de äldre träden.

Krattvuxen ek på ett av bergets hjässor (avdelning 33) som drabbats av igenväxning av enbuskar och klättrande vildkaprifol.

De höglänta delarna av skogen utgörs av Natura 2000-naturtyperna 9190 näringsfattig ekskog, 9010B taiga tallskog och 9010C taiga blandskog.

I de mer låglänta delarna hittas många vidkroniga gammelekar, ofta med snirkliga grenformationer. Även här finns ett betydande inslag av tall, men också i varierande omfattning björk, bok, asp och rönn. Dessa skogar klassas som 9190 näringsfattig ekskog eller 9860 obestämd ekskog (9160/9190). Även här finns problem med igenväxning med diverse lövträd som växer upp i kronorna på de gamla ekarna. Särskilt svår är igenväxningen i avdelningarna 63 och 64, men friställning av trädsolitärer behövs i de flesta värdekärnorna i de låglänta delarna.

Igenväxande ekskog i avdelning 64.

Även om skogarna vid Storeskog i huvudsak är näringsfattiga finns ett par undantag. Centralt i väster i Storeskog, närmare bestämt i norra delen av avdelning 36 och södra delen av avdelning 29, växer blåsippa och alm. I sydöstra delen av Storeskog finns rikligt med ask, i synnerhet i avdelning 50. Asken håller dock på att dö på grund av askskottssjuka vilket skapat stora mängder död askved i kärret.

De östra delarna av Storeskog utgörs av ekhagmark med många gamla, grova hagmarksekar samt en viss återväxt i form av yngre eller medelålders träd. Det finns även inslag av slån, enbuskar, rosor och andra buskar spritt i området. Denna del av området har tidigare varit kontinuerligt betad, men håller nu på att växa igen med bland annat björnbär och unga lövträd, även om ett par restaureringsinsatser gjorts under 2000-talet. Avdelningarna 32 och 44 klassas i sin helhet som 9071 trädklädda betesmarker – ekhagar, men hagmarksekar finns spridda över stora delar av Storeskog.

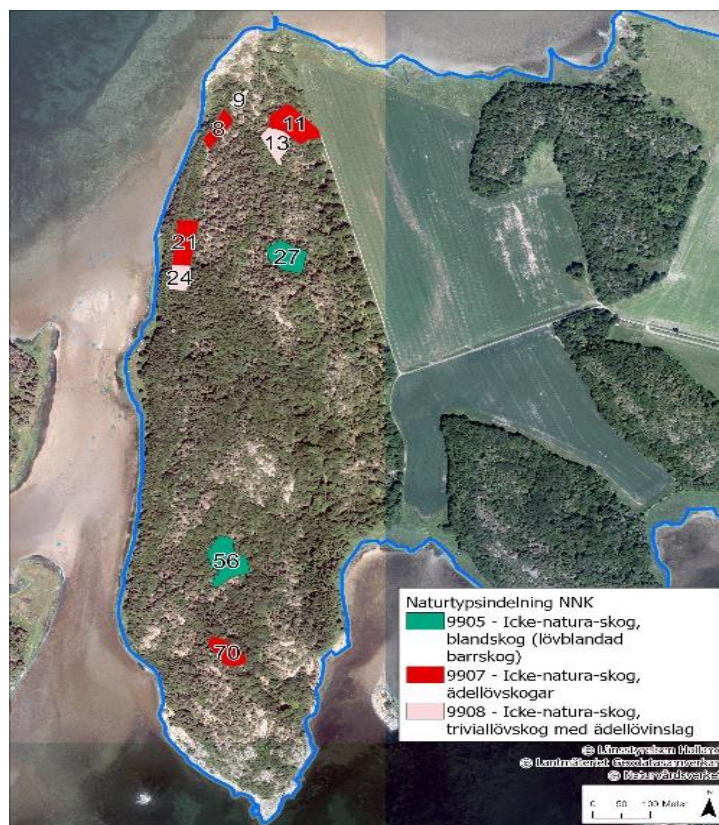
Till vänster: restaurerad yta i ekhagmarken. Till höger: yta med stort restaureringsbehov. Båda bilderna är från avdelning 32.

Några trädbestånd är uppkomna genom plötsliga föryngringspulser de senaste 50 åren, troligen till följd av upphörd hävd (se karta till höger). Dessa bestånd är täta och rakstammiga, två egenskaper som är negativa för utvecklingen av biologisk mångfald i området. Sådana bestånd finns i avdelningarna 11 (bok), 13 (tall och bok), 8, 9, 21, 70 (ekdominerade bestånd), 24 (ek och björk), 27, 56 (tall, ek, björk).

Centralt i Storeskog, i avdelning 35, finns ett bestånd med grova bokar som klassats som 9130 näringsrik bokskog.

Brynen utmed

havsstranden i Storeskog är över avsevärda sträckor väldigt blomrika och hyser i synnerhet mycket slån och apel men också lokalt sälg. Särskilt värdefulla bryn finns utmed den västra havsstranden, men också i avdelningarna 46, 47 och 67 i den sydöstra delen.

Karta som visar bestånd med tät, rakstammig, ung skog i Storeskog. Sådana bestånd finns också lokalt i andra avdelningar.

Utmed Storeskogs västra strand löper en smal bård med havsstrandängar. Denna mark har troligen utnyttjats som slåtter- och betesmark tidigare, men är idag helt ohävdad. Ytterst finns ibland ett vassbälte som sedan övergår i en frodig, högväxt vegetation av näringsgynnade arter som rörflen, mållor, nässlor, renfana, hallon och kirskål. På vissa ställen är strandängarna i ganska gott skick och hyser fortfarande hävdgynnade arter som dvärgarun, smal käringtand och havssälting. Avdelningarna 40, 58 och 73 är klassade som 1330 salta strandängar och hyser de högsta värdena.

Längst i norr, på kartan benämnt Hällenabb, finns en öppen hållmarkstorräng som sluttar ned mot havet. Här har noterats bl.a. ljugögontröst och jungfrulin samt fetknoppvegetation på hållar. Hållmarkstorrängar och ljunghedar förekommer som fragment också på bergets hjässor. I Storeskogs södra del finns betydande arealer av Natura 2000-naturtypen 1230 havsklippor – silikatrika klippor (avdelningarna 74, 83 och 84). Samtliga områden och naturtyper som nämnts i detta stycke hotas av igenväxning med främst enbuskar.

I Storeskogs sydöstra del finns ett par grävda dammar som kan ha ett ursprung som ruddammar. Omkring dessa växer en mindre strandskog av klibbal och ask.

Stensatta stigar och trappor finns liksom ett flertal av de stenmurar som beskrivits närmare under skötselområde 5.

I områdets östra del finns också en hålväg och en möjlig husgrund, alternativt en rest från en mindre fålla. Vid Storeskogs högsta punkt finns en stensättning (typ av grav), troligtvis från äldre järnålder. En möjlig grav finns också i Storeskogs norra del.

Slånrikt bryn i Storeskogs västra kant.

I Storeskogs sydöstra del behövs röjningar för att öppna upp sikten mellan stigen och havet.

Mål: Ek hagmarkerna innehåller gamla, vidkroniga ekar och naturtypen hotas inte av igenväxning med buskar, sly och ungträd. Solbelyst död ved, gläntor och stamhåligheter är andra strukturer som hittas i området. Floran är hävdgynnad och det finns inslag av buskar med insektsskyltande, nektargivande blommor.

Skogsbrynen består av grova ädellövträd, buskar med insektsskyltande, nektarrika blommor, vilka tillsammans bildar en mjuk övergång mellan skog och öppen odlingsmark. Solinstrålningen är god i brynen och både liggande och stående död ved finns i tillräcklig mängd.

Hävdgynnade kärlväxter finns kvar på strandängen i väster. Hällmarkstorrängarna har kvar sina karaktärsarter inom floran.

Lövskogen domineras av ek och andra ädellövträd och innehåller rikligt med gamla träd, död ved och stamhåligheter.

Fragment av ljunghed och hällmarkstorrängar finns insprängda i skogen, särskilt på bergets hjässor. Vid Hällenabb finns en större yta med ljunghed och hällmarkstorräng.

De stensatta stigarna och trapporna, hålvägen, stenmurarna, graven och husgrunden är tilltalande gestaltade och döljs inte av igenväxning. De stensatta stigarna ingår på lämpliga ställen i ledsystemet. Dammarna har kvar sin vattenspegel.

Markerade leder är lätta att följa och ta sig fram på. Området är attraktivt för friluftslivet och erbjuder vandring i natursköna, blomrika lövsalar. Det finns platser att slå sig ner på, utsiktsplatser och information om naturmiljöerna, landskapets historik och dess kulturhistoriska spår.

Åtgärder:

- Om möjligt bete över hela skötselområdet. Särskilt viktigt är det att ekhagmarkerna betas. Viss anpassning av stängseldragningen kan behöva göras vid de mest frekventerade friluftsstråken.
- Rökning (inklusive fällning av träd) är en viktig skötselåtgärd i skötselområdet. Rökning ska ske i syfte att:
  - friställa och gynna gamla ädellövträd och deras efterträdare
  - öka ädellövinslaget i bestånden
  - gynna nektarrika, insektsskyltande träd och buskar
  - gynna solinstrålning, död ved och blomrikedom i bryn samt för att skapa ljusluckor i bestånden
  - säkerställa framkomligheten på stigar.
  - bevara och utveckla ljunghedsfragment samt för att gynna utsiktsmöjligheterna – något som kan kombineras. Se karta med föreslagna platser för utveckling av ljunghed och hållmarkstorräng nedan. Vid Hällenabb skapas ett lite större ljunghedsområde.
  - öppna upp sikten från stigen ut mot havet i avdelningarna 6, 22, 23 och 50.
  - decimera enbuskar på havsklippor i söder.
  - för att få bort vedvegetation från stensatta stigar, trappor, murar, hålväg, grav och husgrund.
- Eventuellt plantering av nektarrika, insektsskyltande träd och buskar som t.ex. apel, körsbär och hagtorn.
- Rökning och veteranisering i yngre, täta, rakstammiga och jämnåriga bestånd för att gynna ek och i viss mån solitärträd av andra ädellövträd och tall, gynna intressanta stamformationer och göra bestånden mer ljusöppna och heterogena.
- Vid behov rensning av dammar.
- Naturvårdsbränning av ljunghed vid Hällenabb.
- Om strandängarna inte kan betas kan de istället hävdas med hjälp av slåtter.

Platser som märkts med asterisk (*) är lämpliga att utveckla ljunghed och hållmarkstorräng på. Detta sker främst genom röjning av en och tall, men vid Hällenabb i norr kan även naturvårdande bränning och betesdrift bli aktuell.

SKÖTSELOMRÅDE 8: ÅKERMARK

Avdelning: 136-139

Areal: 127 hektar

Beskrivning: Åkermark.

Mål: Åkermark.

Åtgärder:

- Inga åtgärder.

SKÖTSELOMRÅDE 9: FASANKULLEN

Avdelning: 106-117

Areal: 12,2 hektar

Beskrivning: Höjd bevuxen med ekdominerad ädellövskog. Många av gammelekarna är vidkroniga, vilket vittnar om en uppkomst under mera ljusöppna, betespåverkade förhållanden. Utöver ek finns i skötselområdet också tall, alm, ask, asp, björk, bok, lind, lönn, oxel och rönn. Tillgången på stående och liggande död ved är relativt stor.

De högre belägna delarna består av snårig krattekskog med inslag av gamla grova enbuskar och tall. Igenväxningen med enbuskar är akut för de gamla krattekarna vars kronor succesivt håller på att dö.

I de lägre delarna finns en lundartad vegetation med arter som lundgröe, lundelm, getrams och glansnäva. Här växer flertalet hagmarksekar och här är inslaget av främst lind men också lönn betydande. Yngre träd av främst bok och björk håller på att förtäta skogen, till nackdel för de gamla ädellövträden.

Skötselområdets östra del, avdelningarna 108-109, utgörs av ekhagmark som dock håller på att växa igen med lövsly. Enbart den nordligaste delen betas idag. Vissa delar är fuktiga och har synliga diken. Här är uppslaget av ung al och björk stort. I avdelning 116 finns rester av ett hinder för sportkörning med häst i form av en damm med diverse träpålar. Avdelning 106 i skötselområdets nordvästra del utgörs också av ekhagmark, vilken betas idag och därför inte i nämnvärd omfattning lider av igenväxning.

I avdelning 107, i skötselområdets nordsluttning, finns förutom ek också ett inslag av lind, lönn och alm. Här förekommer översilning och rikmarksväxter som skogsbingel växer här. Denna miljö är klassad som 9180 ädellövskog i branter.

Innanför de västra brynen har bok planterats, vilket gör att bryn- och hagmarksekarna skuggas ut.

Stensatta stigar finns i skötselområdets norra del. I skötselområdet finns också ett flertal av de stenmurar som beskrivits närmare under skötselområde 5. I avdelning 106 leder trapporna upp till en dös-liknande formation.

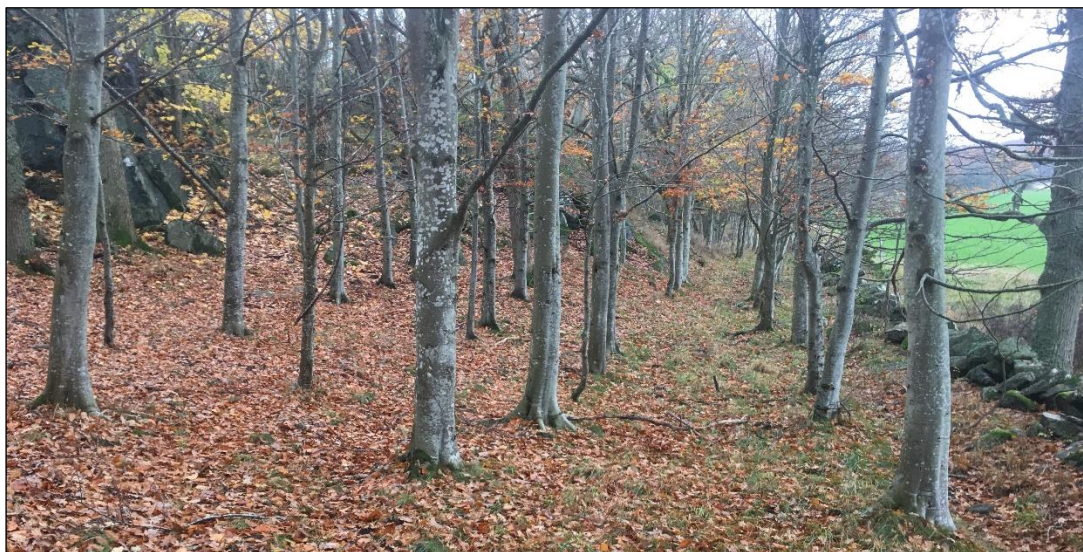
Mål: Lövskogen domineras av ek och andra ädellövträd och innehåller rikligt med gamla träd, död ved och stamhåligheter. Ekhagmarkerna innehåller gamla, vidkroniga ekar och naturtypen hotas inte av igenväxning med sly och ungräd. Solbelyst död ved, gläntor och stamhåligheter är andra strukturer som hittas i området. Floran är hävdgynnad och det finns inslag av buskar med insektskyltande, nektargivande blommor.

Skogsbrynen består av grova ädellövträd, buskar med insektsskyltande, nektarrika blommor, vilka tillsammans bildar en mjuk övergång mellan skog och öppen odlingsmark. Solinstrålningen är god i brynen och både liggande och stående död ved finns i tillräcklig mängd.

De stensatta stigarna är fria från igenväxning, är tilltalande gestaltade och ingår på lämpliga ställen som en del av ledsystemet. Stenmurarna framträder i terrängen. Det finns en utsikt åt nordväst från den dös-liknande formationen. Hinder för sportkörning med häst är borttaget och endast en naturligt gestaltad damm återstår.

Åtgärder:

- Rökning (inklusive fällning av träd) är en viktig skötselåtgärd i skötselområdet. Rökning ska ske i syfte att:
  - friställa och gynna gamla ädellövträd och deras efterträdare. Det är mycket angeläget att komma igång med rökningen av enbuskar i de höglänta delarna samt rökningen av unga lövträd i de östra ekhagmarkerna.
  - gynna nektarrika, insektsskyltande träd och buskar
  - gynna solinstrålning, död ved och blomrikedom i bryn samt för att skapa ljusluckor i bestånden
  - för att få bort vedvegetation från stensatta stigar och trappor
  - för att skapa utsikt åt nordväst från den dös-liknande formationen i avdelning 106
- Om möjligt bete i hela området. Viktigast är att få till bete i de delar som har hagmarkskaraktär.
- Fällning av ung-medelålders, planterad bok i brynen. Placering av den döda veden sker med vägledning av de generella riktlinjerna (kapitel 3.1).
- Borttagande av hinder för sportkörning med häst i de östra delarna så att endast dammen återstår och är naturligt gestaltad.

Bokar som planterats i rader innanför de västra brynen vid Fasankullen.

En bild som belyser behovet av röjning i de östra ekhagmarkerna.

Hagmarksek i skötselområdets östra delar.

SKÖTSELOMRÅDE 10: STRANDÄNGAR

Avdelning: 85-102

Areal: 17,9 hektar

Beskrivning: Ganska näringspåverkade och på sina ställen dikespåverkade strandängar. Gåsört, salttåg och glasört är exempel på strandängsarter som hittas här. Utmed strandlinjen finns driftvallar av främst ålgräs och tång. I de mest åkernära och dikade delarna är vegetationen helt gräsdominerad och har karaktären av kultiverad betesvall. Nästan hela skötselområdet betas idag, men betestrycket är lågt. Alldeles norr om Fasankullen (skötselområde 9) övergår strandängarna mjukt i ekhagmark. Här finns också ett antal vildaplar. Nordost om Fasankullen finns också fossil åkermark med smala brukningstegar avgränsade av diken. Åkermarken härrör åtminstone från andra halvan av 1700-talet och var i bruk fram till sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Längst i nordost finns en i terrängen upphöjd ö i betesmarken. Här växer gamla vidkroniga ekar tillsammans med buskvegetation och hållmarkstorrängar. På denna kulle finns också en husgrund. Detta är det västra av Strands tre gamla gårdslägen.

Mål: Betade strandängar med hävdgynnade arter. Strandängarna bildar en mjuk gradient mot hagmarken vid Fasankullen. Den fossila åkermarkens dikessystem är bevarat. Området bildar ett vackert stråk för friluftslivet.

Åtgärder:

- Betesdrift. Kompletterande betesputs/slåtter vid behov.
- Hagmarksträd, blommande buskar och bryn vid Fasankullen och Strands gamla gårdsläge röjs fram. Även husgrunden hålls fri från igenväxning.

Strandängarna på nordsidan av halvön.

SKÖTSELOMRÅDE 11: STUTERIBERGEN M.M.

Avdelning: 167-229

Areal: 117 hektar

Beskrivning: Skogar i bergig terräng. Tidigare utmarker som förut varit mer öppna än idag. I de mer höglänta och bergiga delarna med tunt jordtäckte dominerar senvuxen och gammal ek, tall och en med inslag av hållmarkstorrängar. I de lite mer låglänta delarna finns en hel del granplanteringar, varav några ganska nyligen avverkats och befinner sig i tidig hyggesfas. Andra områden utgörs av mestadels gallrad skog med gran, tall och björk. I de fuktigaste delarna dominerar klibbal, med inslag av sälg, viden och björk. Arter som asp, rönn, bok och hassel växer spritt i hela skötselområdet. Ett par rena bokbestånd finns i skötselområdets sydöstra delar, varav det bestånd som ligger i skötselområdets absoluta sydostspets utgörs av ganska grova bokar. Äldre ask växer tillsammans med ek i sydbranten i skötselområdets sydöstra kant. Här finns också ett väldigt fint, blomrikt bryn.

Inom detta skötselområde finns fantastiska mängder av stensatta stigar och trappor. Bland annat kan man vandra utmed större delen av den norra respektive östra ägogränsen på de stensatta stigarna. På många ställen bjuds man dessutom på en vacker utsikt. Vid sjön Kvarndammet finns ett vindskydd och en grillplats.

På en av områdets högsta punkter finns ett gravröse från brons- eller järnålder. I den sydöstra delen finns rester av ett mindre stenbrott. Idag finns här en torräng med inslag av slånbuskar. Ett flertal stenmurar finns i området, bland annat murar som visar gränsen mellan tidigare inäga och utmark. En torpgrund finns i de östra delarna. Vid Klippelyckan finns spår från torpets åker, med enstaka röjningsrösen.

I avdelning 215 i skötselområdets sydöstra del finns unga hyggen som ska ställas om till ljunghed med inslag av solitära träd och buskar. Denna avdelning är prioriterad inom arbetet med omställning till ljunghed.

Blomrikt bryn i avdelning 221, nära Jägarparkeringen.

Samma bryn som bilden ovan fast lite längre österut.

Gamla ekar finns spridda här och var i Stuteribergen. Här en ek i avdelning 233.

Gammal tallskog i avdelning 197 i reservatets nordöstra hörn. Strax söder om denna punkt växer den rödlistade orkidén knärot som gynnas av barrskogar med lång skoglig kontinuitet.

Mål: Glesa löv- och talldominerade skogar av utmarkskaraktär med insprängda partier av gräs- och ljunghedar. På lång sikt har eken stärkt sin ställning och är vanlig överallt i skötselområdet. I skogarna finns gott om gamla träd, vidkroniga eksolitärer och död ved. Brynen är blomrika, lagom glesa och innehåller gamla träd och död ved. Gräs- och ljunghedar innehåller hävdgynnade och för naturtyperna karakteristiska arter. Stensatta stigar och trappor framträder i terrängen och är tilltalande gestaltade. Husgrunden och graven döljs ej av igenväxningsvegetation.

Åtgärder:

- Bete på så stora ytor som möjligt. I kapitel 3.1.3.3 finns information om vilka ytor som är högst prioriterade att få betesdjur till.
- Alla kvarvarande granplanteringar avverkas (av stiftelsen).
- Hyggen ställs om till öppna gräs- och ljunghedar av utmarkskaraktär samt till lövskogar.

Vid omställning till skog:

- Selektiv röjning för att gynna föryngringen av ek och andra ädellövträd samt insektsskyltande, nektargivande träd och buskar som apel/vildapel, rönn, lind, hagtorn, slån, hägg och körsbär. Plantering av ovan nämnda arter samt användande av hägn är lämpligt. Kvarstående solitära lövträd och tallar på hyggena gynnas i föryngringen.

Vid omställning till öppna gräs- och ljunghedar av utmarkskaraktär:

- Prioritering av bete på dessa ytor (läs mer i kapitel 3.1.3.3).
- Röjning av uppväxande lövsly, hallon etc. i syfte att på sikt skapa en hävdgynnad hedvegetation. Kvarstående solitära lövträd och tallar på hyggena sparas liksom insektsskyltande, nektargivande buskar. Dessa arter kan också selektivt gynnas vid röjning eller planteras. Målbilden är öppna hedar med inslag av solitära träd och buskar.
- Brandhävd är lämplig att använda, antingen i kombination med bete eller genom att vissa ytor stängslas bort för att endast skötas med brand.
- Markstörning för att skapa bar sand och jord.

- Friställning av solitära ekar, andra ädellövträd och tallar, samt röjning/fällning för att skapa luckighet i bestånden och för att gynna insektsskyltande, nektargivande träd och buskar. Röjning i bryn.
- Fällning av gran och delvis också medelålders tall och triviallöv för att gynna inslaget av ek. Fällda träd kan läggas så att de bildar betesrefugier för viltet.
- Användande av foderkorgar med ekollon åt nötskrikor.
- Röjning av inkommande gran.
- Stensatta stigar och trappor, husgrund och grav hålls fria från igenväxning.

SKÖTSELOMRÅDE 12: KVARNLYCKAN

Avdelning: 242-245

Areal: 4,16 hektar

Beskrivning: Skötselområdet är namngivet efter torpet Kvarnlyckan, som låg i det ”frimärke” som är utskuret ur reservatsområdet vid detta skötselområde. Det utskurna området motsvarar torpets inägor, och här finns flera husgrunder och spår efter åkrar i form av slutfåror och enstaka röjningsrösen. I området finns också fruktträd och äldre träd med spår av beskärning.

Skötselområdet utgörs av den bitvis fuktiga terrängsänka som löper från Kvarndammet, förbi Kvarnlyckan och vidare söderut mot åkermarken. Marken här är rikare än på andra ställen öster om halvön. Fältskiktet är frodigt med arter som stinksyska och flenört, och även träd- och buskskiktet präglas av de rika markförhållandena med förekomst av ask, lind och alm. Skogen är trädartsrik och innehåller förutom nämnda arter sälg, bok, ek, björk, asp och apel. I de norra delarna dominerar bok och ask. Äkta fläder, hassel och några fina sälgar hittas i närheten av Kvarnlyckan. Det finns indikationer på beteshistorik i form av en generation lite äldre och vidkronigare ädellövträd. Skogen håller dock på att sluta sig med yngre träd av bland annat ask. Många vuxna askar har dött av askskottsjukan, vilket innebär att det nu finns ganska gott om död ved i området. Rester från en gammal bergtäkt finns i skötselområdets västra del. En äldre väg löper i terrängsänkan.

Mål: Frodvuxen, flerskiktad, luckig och ädellövdominerad skog med mycket död ved och många gamla träd. Övergången mot Kvarnlyckans inägor är mjuk. Vägen som går genom skötselområdet upp mot Kvarndammet blockeras inte av liggande träd. Hamlade träd finns.

Åtgärder:

- Friställning av ädellövsolitärer.
- Betesdrift om möjligt.
- Vägen hålls fri från nedfallna träd.
- Informationsskylt om Kvarnlyckan sätts upp. Även övriga skyltar som informerar om områdets natur och kultur kan sättas upp.
- Hamling av träd om förvaltaren finner det lämpligt.

SKÖTSELOMRÅDE 13: STRAND

Avdelning: 230-241

Areal: 12,9 hektar

Beskrivning: Som nämnts under skötselområde 10 var bebyggelsen på Strand fördelad på tre gårdslägen. De två gårdslägen utöver det som beskrivits i skötselområde 10 ligger i skötselområde 13. Det östligaste gårdsläget finns i skötselområdets ”svans” i sydost. Förutom spår av boningshus hittas spår av en jordkällare, en stenmur, en stensatt brunn samt några (delvis döda) grova lövträd. Bostadshuset låg här kvar in i sen tid, vilket troligtvis förklarar varför namnet Strand är placerat här på nyare kartor. Enligt landsbeskrivningen från 1729 fanns här en kålgård. En stenmur i området sammanfaller delvis med gränsen för köksträdgården i en karta från 1787. Det mittersta gårdsläget hittas på den ”udde” av skog som sträcker sig söderut i mitten av skötselområdet. Här finns spår av fyra husgrunder och åtminstone fyra stensatta brunnar. Enligt landsbeskrivningen från 1729 fanns ”2ne manhus Byggningar ock 2ne Torpstugor en del brestfällig, och dels behåldne. 2ne Wthus länger till gården och 2ne Wthus länger till Torpen 4 källgårdar, med pil utj en kryddehage... desutan bygt en ladugård med nödige man och uthus som är dels brestfällig”. De två manhusen delades av tre brukare, så två bör ha delat manhus. Det är oklart om också torpen legat på tomten. Det stora antalet brunnar är ett tecken på att det bott många människor på platsen, sannolikt under lång tid. Flera av brunnarna kan ha använts för bevattning av kålgårdarna.

Området vid det mellersta gårdsläget betades fram till för cirka 10 år sedan och här finns flera gamla hagmarksträd av främst ek, men också några askar. Detta gäller också skötselområdets västra förlängning. Hela skötselområdet har en stor potential att attrahera besökare; en rik och välbevarad bebyggelsehistorik, ett välbevarat och estetiskt tilltalande biologiskt kulturarv med hagmarksträd, hamlade träd, fruktträd och kulturgynnade växter. Området befinner sig dock i en pågående igenväxning med bland annat björnbär och yngre träd, vilket på sikt kväver hagmarksträden, missgynnar den hävdgynnade betesmarksfloran samt ”gömmer undan” bebyggelselämningarna och den tidigare odlade markens konturer.

En mindre del nuvarande åkermark, mellan det mittersta och det östligaste gårdsläget, ingår också i skötselområdet. Denna del ställs om till betesmark efter 2030.

Mål: Betesmark med gamla hagmarksträd, hamlade träd, blommande buskar och blomrika bryn. Floran är hävdgynnad och karakteristisk för naturbetesmarker. Spåren efter bebyggelsen framträder tydligt i terrängen. Eventuellt brukas en mindre yta som allmogeåker. Här finns information om områdets spår från tidigare bebyggelse och eventuellt om övriga natur- och kulturvärden.

Åtgärder:

- Restaurering av den igenväxande hagmarken i form av röjning av björnbär och andra vedväxter samt friställning av hagmarksträd och röjning i bryn.
- Betesdrift i hela skötselområdet. På sikt addering av nuvarande åkeryta till betesmarken.
- Plantering av och/eller röjning runt efterträdare till hagmarksträden. Plantering av blommande träd och buskar i öppen betesmark och i bryn.
- Informationsskylt om Strands bebyggelse sätts upp. Även övriga skyltar som informerar om områdets natur och kultur kan sättas upp.
- En vandringsled dras med fördel genom området. Antingen kan leden vara en del av en större slinga, annars dras led så att området blir lättillgängligt från parkeringsytan i sydost (se karta i kapitel 7.8).
- Placering av död ved, inklusive sly, inom skötselområdet görs i dialog med kulturmiljöfunktionen. Fokus ska ligga på att inte störa intrycket av kulturmiljön.
- Restaurering av allmogeåker om förvaltaren finner det lämpligt.
- Anläggande av slåtteräng om förvaltaren finner det lämpligt.
- Hamling av lövträd.

SKÖTSELOMRÅDE 14: ÅKERMARK ÖSTER OM STORESKOG

Avdelning: 103-105

Areal: 28,8 hektar

Beskrivning: Nuvarande åkermark som tidigare varit betesmark. Ur 1729 års Landsbeskrivning och en sjömättningskarta från 1803 kan man tolka att denna mark betades tillsammans med de fyra västliga höjdområdena på halvön; Storeskog, Mellanskog, Stormhult och Fasankullen. På sjömättningskartan från 1803 framgår också att det fanns odlingar mellan Stormhult och Mellanskog samt väster om Fasankullen. Enligt beskrivningar från 1830-talet framgår att åkermarken utvidgats på Tjolöholm. Det var sannolikt under detta sekel som den gamla betesmarken blev åker. På häradsekonomiska kartan från 1920-talet bekräftas att området blivit åker. Ett litet område intill Fasankullen utgörs av betesmark. Här ligger en stenåldersboplats.

Mål: Den nuvarande åkern övergår till naturbetesmark. Glest stående hagmarksträd etablerar sig på sikt på den tidigare åkermarken liksom blommande träd och buskar. Några ytor odlas. Området är attraktivt för friluftslivet.

Åtgärder:

- Området ställs om till betesmark efter 2030. Det stängslas lämpligen tillsammans med de fyra höjdområdena och bildar en eller flera fallor. Bränning och/eller slåtter kan användas som kompletterande skötselmetoder under restaureringsfasen.
- Nya hagmarksträd samt blommande träd och buskar planteras glest och förses eventuellt med minihägn.
- På sikt återkommande röjning för att hindra igenväxning.
- Ståttor och/eller grindar gör området lättillgängligt för friluftslivet.
- Några mindre ytor kan skötas som slåtteräng, allmogeåker, linda eller ängsvall för att gynna biologisk mångfald och för att visa upp historiska brukningsmetoder inom skötselområdet.
- Informationsskyltar sätts upp t.ex. vid grindar in till betesmarken.

4. FRILUFTSLIV OCH TURISM

Beskrivning

Friluftslivet på Tjolöholm har beskrivits i kapitel 2.3.4.

Mål

Besökare ska kunna vandra på leder av god standard och uppleva vacker natur, utsiktsvyer och intressanta kulturmiljöer. Det ska via skyltar finnas information om Tjolöholms natur- och kulturmiljövärden samt reservatets föreskrifter. Det ska också framgå via skyltning var man inte får cykla. Det ska gå att övernatta vid Hålldammet och på sikt också på 1-2 platser till.

Åtgärder

- Reservatsförvaltaren ansvarar för löpande underhåll av den parkeringsplats som ligger inne i reservatet, det vill säga fågeltornsparkeringen (se karta i kapitel 7.8). Stiftelsen ansvarar för övriga två parkeringsplatser, det vill säga den stora betalparkeringen vid gårdskontoret och jägarparkeringen, vilka båda ligger utanför reservatet.
- Löpande underhåll av leder. Reservatsförvaltaren har ansvaret för att lederna är markerade och framkomliga, men stiftelsen får också sörja för framkomligheten genom att exempelvis flytta nedfallna träd och grenar bort från stigarna. Stiftelsen får sköta den reflexbana som idag finns, vilket sker genom att reflexer som sitter på träden byts ut vid behov.
- Reservatsförvaltaren ansvarar för uppsättande av informationsskyltar i naturreservatet. Informationsskyltar bör placeras vid parkeringsplatser och eventuella andra angöringspunkter till reservatet. Således bör informationsskyltar åtminstone sättas upp vid parkeringsplatserna som nämns ovan. Skyltar som informerar om var i reservatet man inte får cykla bör sättas upp på lämpliga platser, liksom skyltar som påminner om kopplingstväng för hund. Skyltar som informerar om särskilda natur- eller kulturmiljöer ska kunna sättas upp.
- Reservatsförvaltaren kan anvisa reservatsbesökarna att övernatta på tre olika platser i reservatet, se karta i kapitel 7.8. Innan anvisning sker till platserna ska de åtminstone förses med soptunna. Målsättningen är att det på dessa platser även ska finnas vindskydd, toalett och grillplats. På dessa platser ska besökarna dels kunna övernatta i vindskydden, dels kunna slå upp eget tält. Det är lämpligt att börja utveckla en av platserna och därefter utvärdera resultatet innan utveckling sker av de andra två platserna. Både reservatsförvaltaren och stiftelsen ska kunna stå för anläggning och löpande skötsel av platserna.
- Stiftelsen får anlägga naturlekplats på den plats som visas i karta 1 i reservatsbeslutet. Uppstår behov av att anlägga naturlekplatser på andra platser än denna kan naturlekplatserna anläggas om Länsstyrelsen först meddelat tillstånd till detta.
- Anläggande av nya vandringsleder enligt nedanstående:
  - Mellan Hällenabb och Strands västra gårdsläge bör en ny led på sikt anläggas så att reservatets besökare kan vandra utmed halvöns norra strand. Denna sträcka är intressant ur ett besökarperspektiv då den passerar förbi strandängar, fossil

åkermark, ekhagmarker, den dösliknande formationen på Fasankullen, stensatta stigar och till sist Strands västra gårdsläge.

- Stigsystemet bör också utvecklas från Jägarparkeringen, som förhoppningsvis kan bli en mer attraktiv angoringspunkt till ledssystemet i framtiden. Den andra kartan i kapitel 7.8 visar översiktligt hur nya leder bör dras. Sträckan från Jägarparkeringen till den östra av de tre planerade övernattningsplatserna bör ledmarkeras om övernattningsplatsen anläggs. Sträckan som går rakt norrut från Jägarparkeringen till befintlig markerad led bör ledmarkeras så att besökarna lätt kan angöra ledssystemet från Jägarparkeringen. På sikt bör ledssystemet också utvecklas så att man kan vandra genom ekhagmarkerna vid Strands mellersta gårdsläge, men detta bör ske först när ekhagmarkerna restaurerats.

Vindskyddet och grillplatsen ligger vackert intill Hålldammet vid Stuteribergen.

5. TILLSYN, DOKUMENTATION OCH UPPFÖLJNING

Länsstyrelsen ansvarar för att uppföljning av bevarandemål genomförs. Uppföljningen ska ske enligt de manualer för skyddade områden som har tagits fram av Naturvårdsverket. Länsstyrelsen ansvarar för regelbunden tillsyn av reservatet.

6. SAMMANFATTNING OCH PRIORITERING AV PLANERADE SKÖTSELÅTGÄRDER

Kolumnen *Prioritet* anger hur reservatsförvaltaren prioriterar åtgärderna inom ramen för den ordinarie reservatsskötsel som utförs med finansiering från Vårdanslaget (anslaget 1:3 inom utgiftsområde 20 om klimat, miljö och natur i regeringens budget). Om annan finansiering än via Vårdanslaget kan ordnas för en åtgärd kan åtgärden få ökad prioritet och därmed utföras tidigare än planerat.

Skötselåtgärd	När	Skötselområde	Prioritet	Finansiering
Gränsmarkering	Inom 5 år	Hela reservatet	1	Vårdanslaget
Ljushuggning och friställning av solitärträd och deras efterträdare (inklusive ringbarkning, veteranisering och skapande av högstubbar).	Påbörjas snarast	1, (2), 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13	Prio 1. Börja med sk.omr. 7, 9 och 13, därefter 1, 3, 5 och 6. Sedan 11 och 12.	Vårdanslaget
Röjning av sly och buskar i hagmarker	Inom 5 år	7, 9, 13	1	Vårdanslaget
Röjning och fällning av gran	Inom 15 år	11	3	Vårdanslaget
Naturvårdande röjning och fällning i täta, rakstammiga bestånd	Inom 15 år	Sk.omr. 7 (avd. 8, 9, 11, 13, 21, 24, 27, 56, 70). Sk.omr. 11 (avd. 188)	3	Vårdanslaget
Naturvårdande röjning i bryn	Inom 10 år	Hela reservatet	2	Vårdanslaget
Fällning av bok innanför bryn	Inom 10 år	5, 6, 9	2	Vårdanslaget
Anläggning av ekoxekomposter och mulmholkar	Vid behov	Alla utom 8	3	Vårdanslaget

Skötselåtgärd	När	Skötselområde	Prioritet	Finansiering
Användande av foderkorgar för nötskrikor	Vid behov	11, 12, 13	3	Vårdanslaget
Veteranisering	Vid behov	Alla utom 4, 8 och 10	3	Vårdanslaget
Slåtter	Inom 15 år	Sk.omr. 2. På sikt också sk.omr. 6, 13 och 14.	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Stubbskottsbruk	Inom 20 år	2, 3	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Hamling	Inom 20 år	12, 13	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Anläggning av allmogeåkrar, trädor, lindor o.d. odlingsmarker i kulturmiljövårdande syfte	Inom 20 år	13, 14	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Omförande av skog till slåtteräng	Inom 20 år	6 (del i Ö)	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Naturvårdande jakt	Vid behov	Hela reservatet	3	Vårdanslaget
Utsättning av hotade arter	Vid behov	Hela reservatet	3	Vårdanslaget
Undersökningar och dokumentation av friluftsliv, kulturlämningar, mark, vatten samt växt-, svamp- och djurliv	Vid behov	Hela reservatet	3	Vårdanslaget, Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion eller stiftelsen
Plantering av träd och buskar på tidigare åkermark	Inom 10 år	13, 14	2	Vårdanslaget

Skötselåtgärd	När	Skötselområde	Prioritet	Finansiering
Plantering av träd och buskar på granhyggen	Inom 10 år	Sk.omr. 11 (avd. 176, 181, 185, 186, 189, 205, 207, 215, 218)	2	Vårdanslaget
Stängsling och betesdrift	Inom 5 år	Alla utom 4 och 8	Prio 1. Högst prioritet i sk.omr. 7, 9, 13 och följande avd. i sk.omr. 11: 183, 215	Vårdanslaget eller EU:s Life-fond
Röjning av träd och buskar på öppna hedytor	Inom 10 år	Sk.omr. 11 (avd. 176, 181, 185, 186, 189, 205, 207, 215, 218) Sk.omr. 7 (avd. 2, 3, 42, 79)	2	Vårdanslaget eller EU:s Life-fond
Naturvårdsbränning	Inom 15 år	Sk.omr. 11 (avd. 176, 181, 185, 186, 189, 205, 207, 215, 218) Sk.omr. 7 (avd. 2, 3)	3	Vårdanslaget eller EU:s Life-fond
Betesputsning	Vid behov	7, 9, 10, 13. På sikt också 14.	3	Vårdanslaget
Rensning av befintliga dammar	Vid behov	Sk.omr. 1 (avd. 156 = Ruddammen) Sk.omr. 7 (avd. 32, 51) Sk.omr. 5 (avd. 118) Sk.omr 9 (avd. 116)	Prio 2 för Ruddammen Prio 3 för övriga	Vårdanslaget, Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion eller stiftelsen

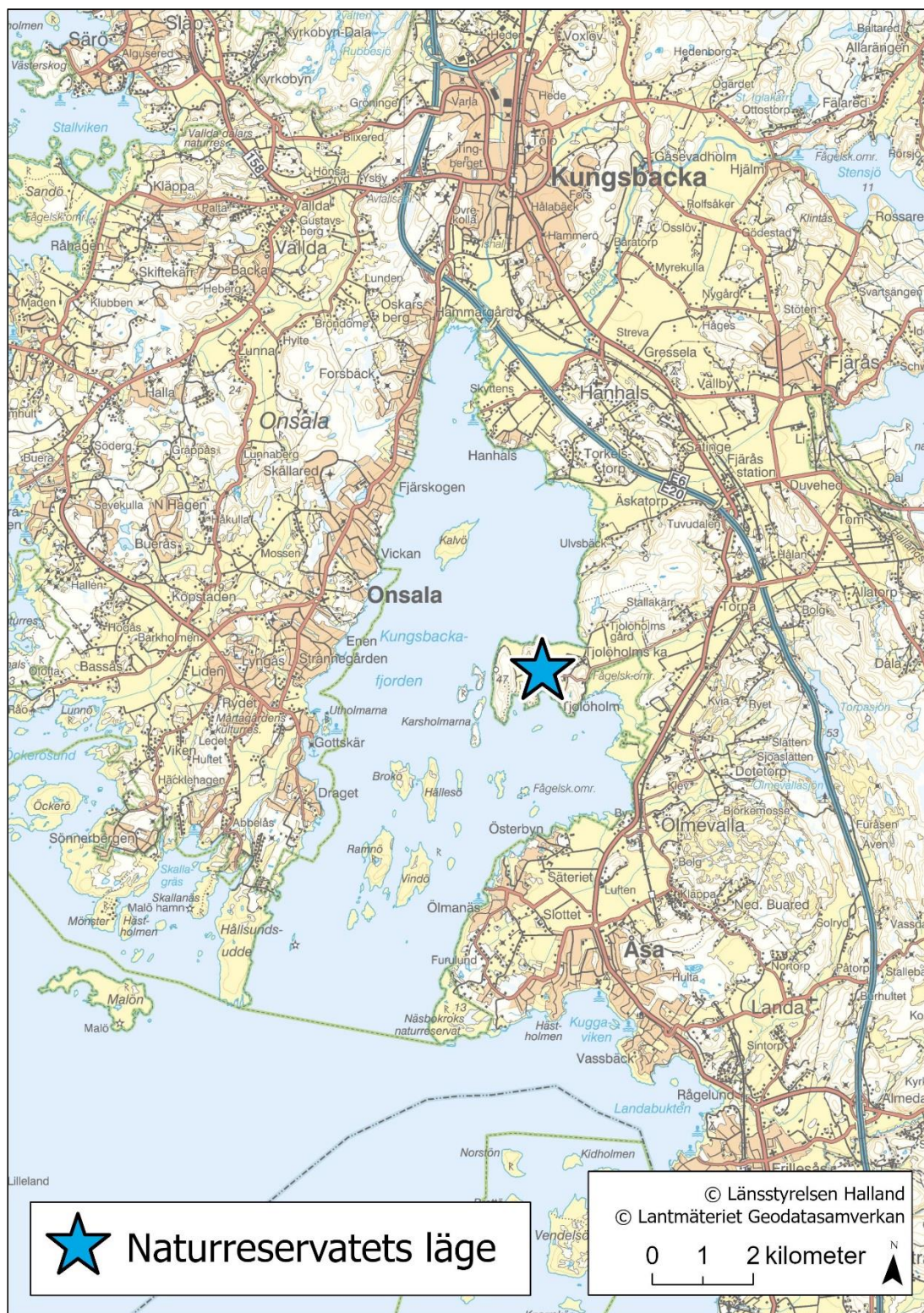
Skötselåtgärd	När	Skötselområde	Prioritet	Finansiering
Röjning av rododendron	Vid behov	1	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Skötsel och restaurering av stensatta stigar och andra kulturmiljöer	Vid behov	Hela reservatet (se bl.a. karta i kapitel 7.7)	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Utglesning av kronskikt i kulturhistoriskt syfte	Inom 20 år	Sk.omr. 3 samt sk.omr. 1 (avd. 158)	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Slyröjning för att förbättra sikten i skogen (kulturhistoriskt syfte)	Inom 15 år	Sk.omr. 3 samt lämpl. ställen i övriga sk.omr. utmed stensatta stigar	3	Länsstyrelsens kulturmiljö-funktion, stiftelsen eller vårdanslaget
Underhåll av leder	Löpande	Hela reservatet	1	Vårdanslaget
Underhåll av parkeringsyta	Vid behov	Sk.omr. 1 (avd. 152)	3	Vårdanslaget
Nyanläggning av leder	Inom 15 år	Sk.omr. 10, 11 och 13. Se karta i kap. 7.8.	3	Vårdanslaget eller stiftelsen
Underhåll av bänkar och bänkbord	Inom 10 år	Hela reservatet, se karta i kap. 7.8.	2	Vårdanslaget eller stiftelsen
Röjning vid utsiktsplatser	Inom 5 år	Sk.omr. 1 (avd. 147-148). Sk.omr 7 (avd. 42 och 79). Sk.omr. 9 (avd. 111). Sk.omr. 11 (avd. 179, 228). Vid behov ytterligare ytor.	1	Vårdanslaget eller stiftelsen

Skötselåtgärd	När	Skötselområde	Prioritet	Finansiering
Utveckling av övernattningsplatser	Första ytan inom 10 år	Sk.omr. 7 (avd. 2-6). Sk.omr. 11 (avd. 216 samt avd. 172-174).	2	Vårdanslaget eller stiftelsen
Uppsättning av reservatsskyltar	Inom 5 år	Hela reservatet	1	Vårdanslaget
Uppsättning av informationsskyltar om kulturmiljöer	Inom 15 år	Hela reservatet	3	Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion, vårdanslaget eller stiftelsen.

7. KARTOR

7.1 Översiktskarta

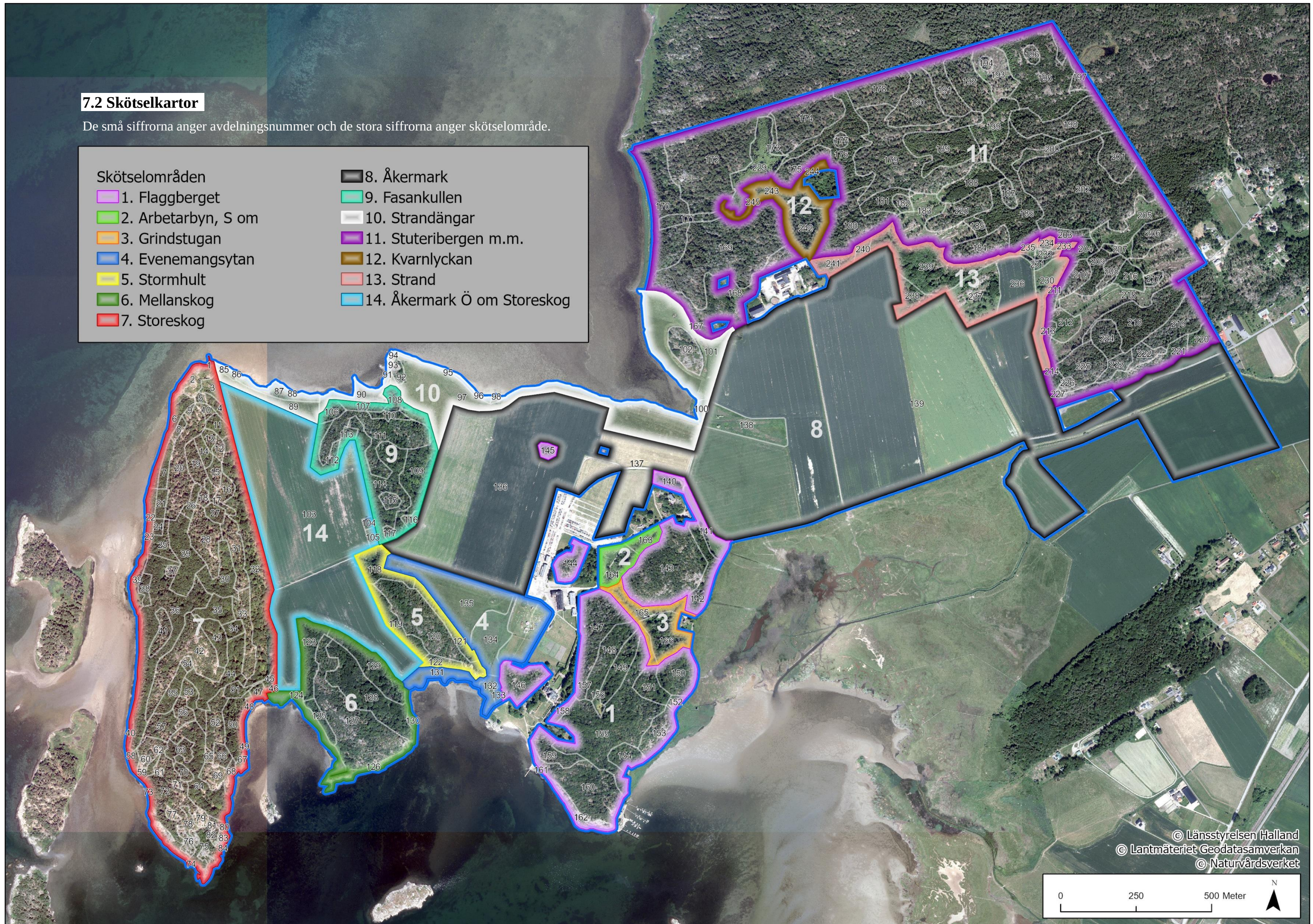

7.2 Skötselkartor

De små siffrorna anger avdelningsnummer och de stora siffrorna anger skötselområde.

Skötselområden

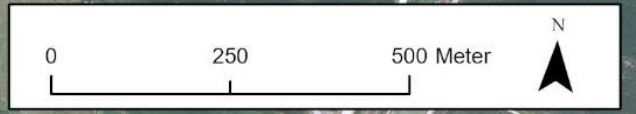
1. Flaggberget	8. Åkermark
2. Arbetarbyn, S om	9. Fasankullen
3. Grindstugan	10. Strandängar
4. Evenemangsytan	11. Stuteribergen m.m.
5. Stormhult	12. Kvarnlyckan
6. Mellanskog	13. Strand
7. Storeskog	14. Åkermark Ö om Storeskog

© Länsstyrelsen Halland
© Lantmäteriet Geodatasamverkan
© Naturvårdsverket

7.3 Naturtypskarta

Indelningen i naturtyper är gjord efter Naturvårdsverkets nationella marktäckedata (NMD)

Naturtyp enligt marktäckedata

Exploaterad mark, ej byggnad eller väg/järnväg

Granskog

Hav

Lövblandad barrskog

Sjö och vattendrag

Tallskog

Temporärt ej skog

Triviallövskog

Triviallövskog (på våtmark)

Triviallövskog med ädellövinslag

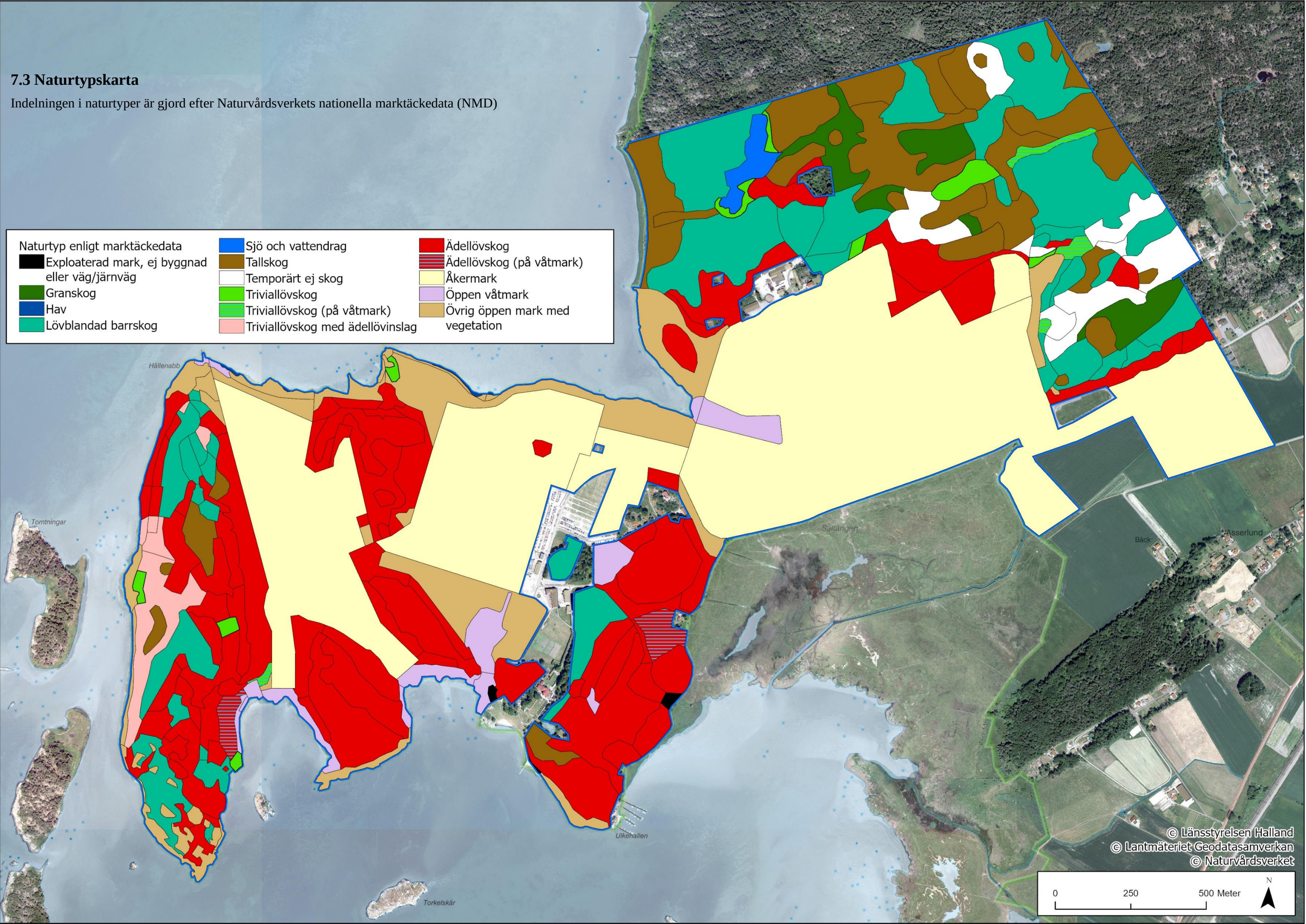
Ädellövskog

Ädellövskog (på våtmark)

Åkermark

Öppen våtmark

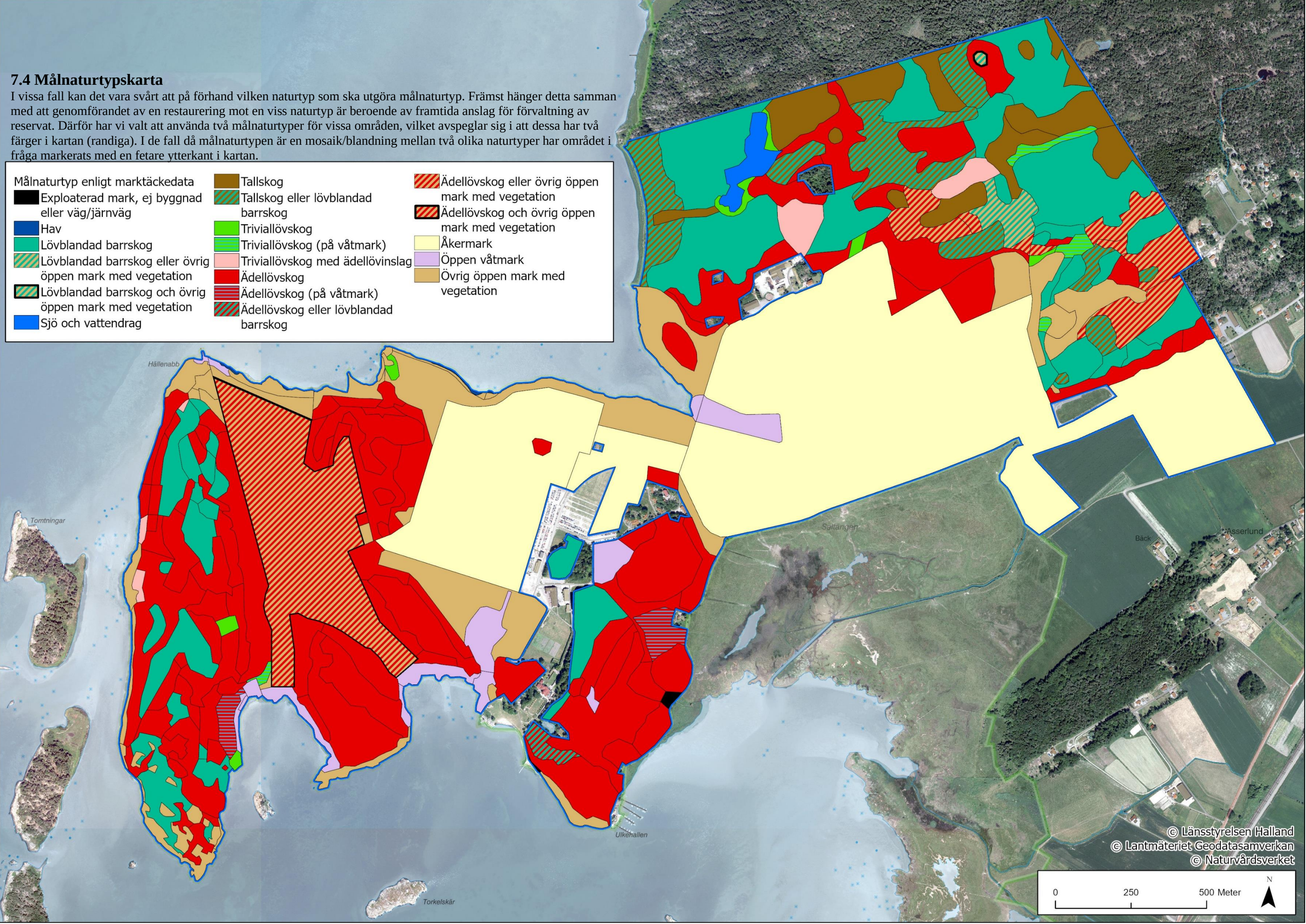
Övrig öppen mark med vegetation

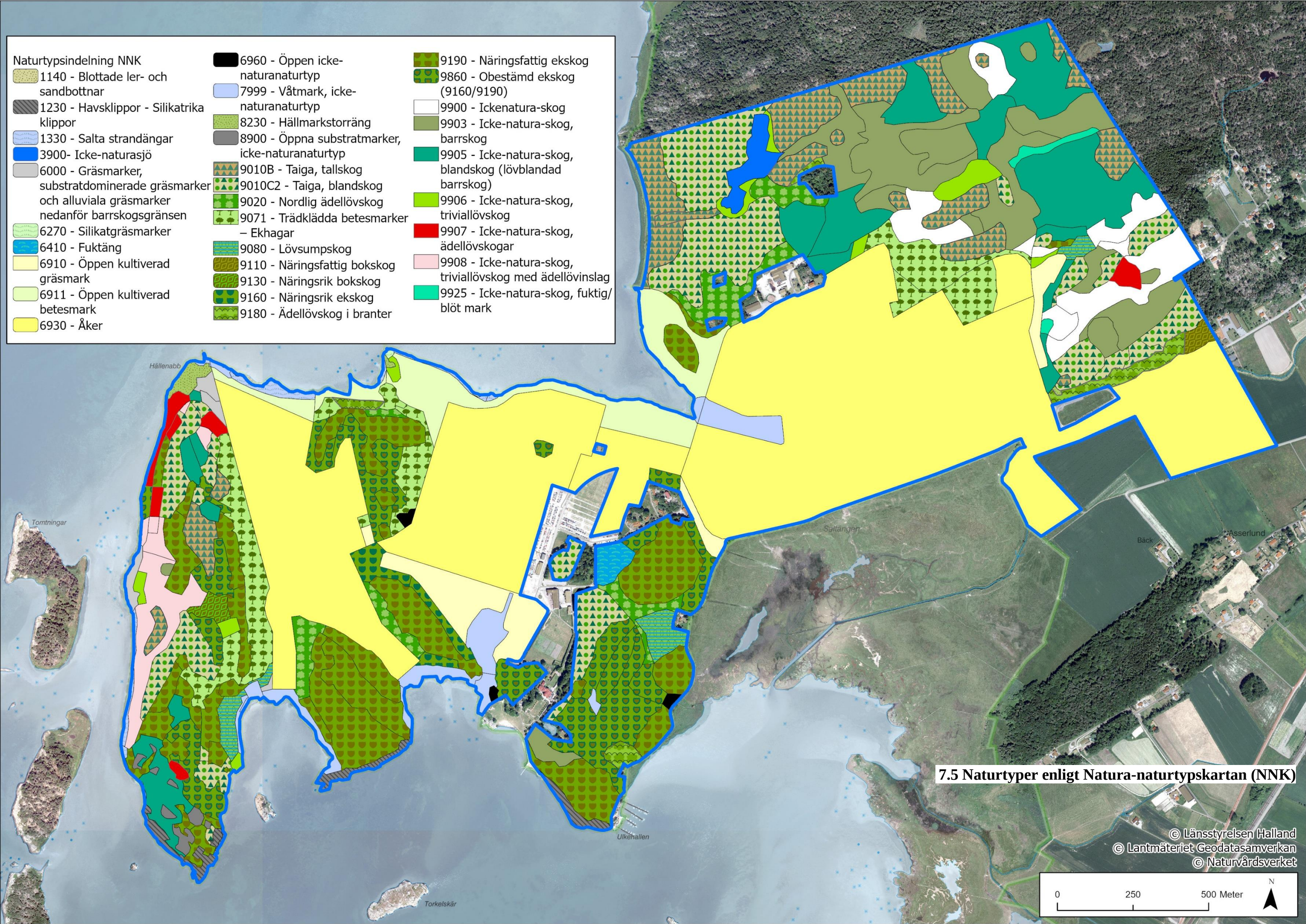

7.4 Målnaturtypskarta

I vissa fall kan det vara svårt att på förhand vilken naturtyp som ska utgöra målnaturtyp. Främst hänger detta samman med att genomförandet av en restaurering mot en viss naturtyp är beroende av framtida anslag för förvaltning av reservat. Därför har vi valt att använda två målnaturtyper för vissa områden, vilket avspeglar sig i att dessa har två färger i kartan (randiga). I de fall då målnaturtypen är en mosaik/blandning mellan två olika naturtyper har området i fråga markerats med en fetare ytterkant i kartan.

Naturtypsindelning NNK		
1140 - Blottade ler- och sandbottnar	6960 - Öppen icke-naturanaturtyp	9190 - Näringsfattig ekskog
1230 - Havsklippor - Silikatrika klippor	7999 - Våtmark, icke-naturanaturtyp	9860 - Obestämd ekskog (9160/9190)
1330 - Salta strandängar	8230 - Hällmarkstorräng	9900 - Ickenatura-skog
3900- Icke-naturasjö	8900 - Öppna substratmarker, icke-naturanaturtyp	9903 - Icke-natura-skog, barrskog
6000 - Gräsmarker, substratdominerade gräsmarker och alluviala gräsmarker nedanför barrskogsgränsen	9010B - Taiga, tallskog	9905 - Icke-natura-skog, blandskog (lövblandad barrskog)
6270 - Silikatgräsmarker	9010C2 - Taiga, blandskog	9906 - Icke-natura-skog, triviallövskog
6410 - Fuktäng	9020 - Nordlig ädellövskog	9907 - Icke-natura-skog, ädellövskogar
6910 - Öppen kultiverad gräsmark	9071 - Trädklädda betesmarker – Ekhagar	9908 - Icke-natura-skog, triviallövskog med ädellövinslag
6911 - Öppen kultiverad betesmark	9080 - Lövsumpskog	9925 - Icke-natura-skog, fuktig/blöt mark
6930 - Åker	9110 - Näringsfattig bokskog	
	9130 - Näringsrik bokskog	
	9160 - Näringsrik ekskog	
	9180 - Ädellövskog i branter	

7.5 Naturtyper enligt Natura-naturtypskartan (NNK)

© Länsstyrelsen Halland
© Lantmäteriet Geodatasamverkan
© Naturvårdsverket

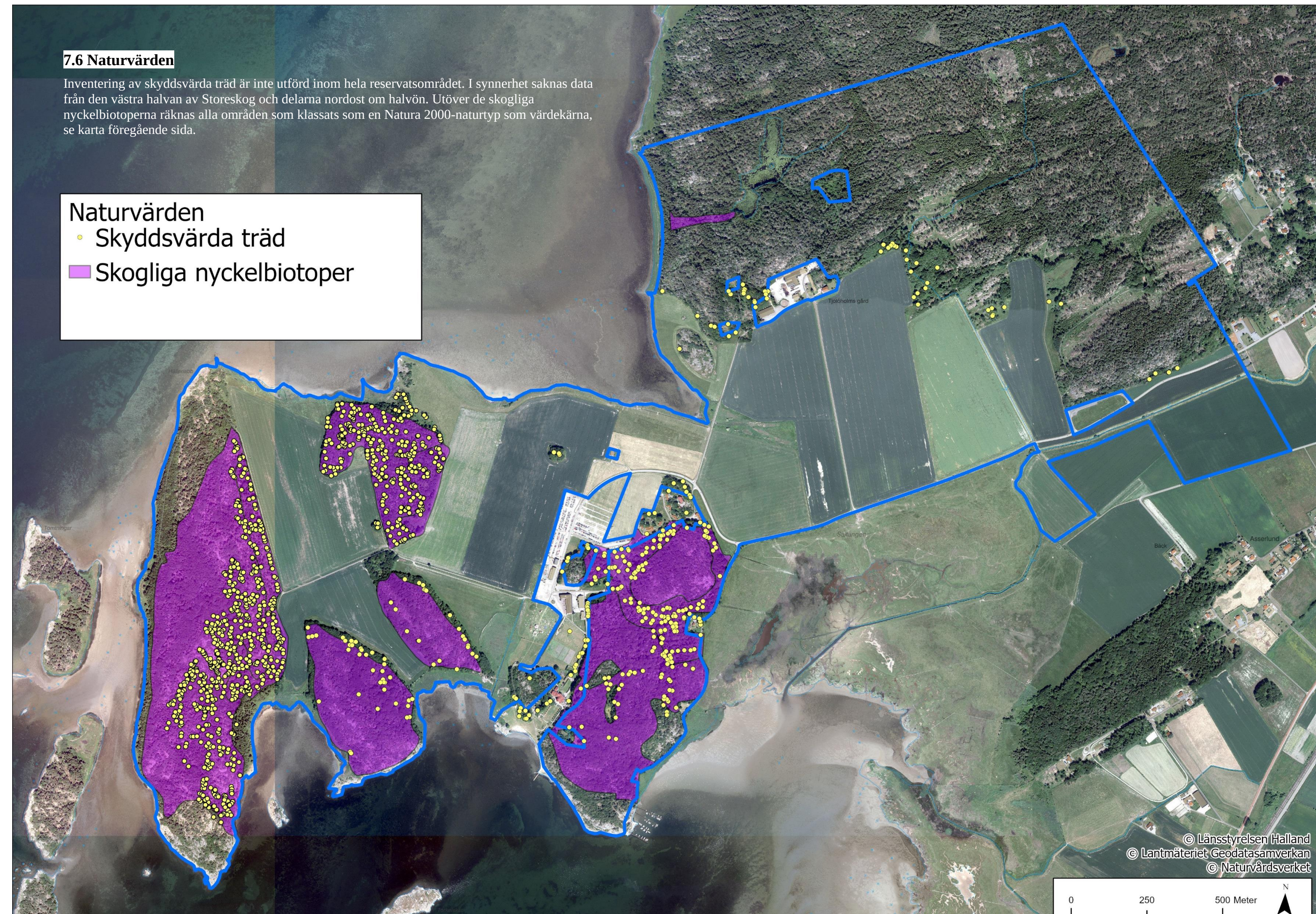

7.6 Naturvärden

Inventering av skyddsvärda träd är inte utförd inom hela reservatsområdet. I synnerhet saknas data från den västra halvan av Storeskog och delarna nordost om halvön. Utöver de skogliga nyckelbiotoperna räknas alla områden som klassats som en Natura 2000-naturtyp som värdekärna, se karta föregående sida.

Naturvärden

- Skyddsvärda träd
- Skogliga nyckelbiotoper

7.7 Kulturspår

Platser som är numrerade har samma nummer som i den kulturhistoriska utredningen för Tjolöholm som finns som bilaga till reservatsbeslutet.

Kulturspår

- Punkter (numrerade)
- Linjer (numrerade)
- Stensatta stigar
- Polygoner (numrerade)

7.8 Friluftsliv

Vandringsleder

- Allmogerundan 1,2 km
- Strandpromenaden 2,5 km
- Skogsstigen 2 km
- Slottsslingan 0,5 km
- Stig till Flaggberget 0,3 km
- Jägarns stig 5,5 km
- Dicksons promenad 4,1 km
- Grevens runda 4,8 km
- Stuteribergen

Infocenter
P Parkering
P Parkering för rörelsehindrade
Toalett
Tillgänglighetsanpassad WC
Kafé
Mat
Bänkar eller bänkbord
Badplats
Ställplatser för husvagn och husbil
Grillplatser

Logi
Butik
Hjärtstartare
Slott
Kyrka
Trädgårdar
Sevärdheter
Utsiktsplatser
Vindskydd
Fågeltorn
Hamn
Start för vandringsleder
Lekplats

1-3 Utvecklingsplatser friluftsliv
Naturreservatets gräns

Vandringsleder

- Allmogerundan 1,2 km
- Strandpromenaden 2,5 km
- Skogsstigen 2 km
- Slottsslingan 0,5 km
- Stig till Flaggberget 0,3 km
- Jägarns stig 5,5 km
- Dicksons promenad 4,1 km
- Grevens runda 4,8 km
- Stuteribergen
- ↔ Framtida ledutveckling

7.9 Namn på platser och byggnader

